

Capitolul 6

Timpurile verbului

(valori deictice, anaforice, aspectuale și modale)

După cum am văzut, timpul verbului este un element important pentru exprimarea temporalității în limbă. În multe limbi, morfele temporale exprimând timpul gramatical asigură ancorarea, deictică sau anaforică, a fiecărei fraze ce constituie mesajul. Ancorarea este deictică dacă leagă fraza de timpul enunțării, de t_0 , și este anaforică, dacă se raportează la o altă informație temporală din context.

Paradigma verbală este unul dintre elementele constitutive ale accepțiunilor cuvântului ‘timp’ discutate la începutul Capitolului 5. Ca și celelalte limbi romanice literare, limba română nu dispune de un cuvânt specific pentru timpul verbelor, spre deosebire de engleză, care face distincția între *tense*, timpul gramatical, și *time*, cuvânt ce care desemnează timpul în celelalte accepții (cronologică, psihologică, etc.).¹

Discutând valoarea semantică a morfemelor verbale, gramaticile tradiționale au făcut confuzie între folosirea unui anumit morfem al verbului pentru a face referință la un **interval temporal** și folosirile sale **a-temporale**: gramaticile continuă să vorbească de valorile temporale ale prezentului pentru fraze de tipul următor:

- (1) (a) Cinci fără trei fac doi.
(b) Ochii care nu se văd se uită.
(c) Soarele răsare la est.
(d) Oxigenul este un element metaloid, un gaz invizibil și inodor care constituie aproximativ 1/5 din aerul atmosferei.

[Prezentul verbelor din aceste fraze nu se referă la un interval temporal, ci exprimă relații (aritmetice) universal adevărate în (a), sau situații considerate așa, ca în proverbul din (b); prezentul mai este folosit de asemenea pentru a exprima fenomene ce se repetă cu regularitate de multe milioane de ani, ca în (c) sau pentru definiții științifice ca în (d).]

Deși la nivel morfologic aceste verbe au desinențe de prezent, din punct de vedere semantic și pragmatic este o greșeală să se vorbească de temporalitate în cazul enunțurilor din (1): nu putem aplica la aceste enunțuri noțiunile de ‘timp’ sau de ‘prezent’, tocmai pentru că nu exprimă nici simultaneitatea, nici anterioritatea, nici posterioritatea, nici față de t_0 , nici față de vreun alt interval temporal. Frazele ilustrează așa-zisul ‘prezent etern’, ‘gnomic’ sau ‘omnitemporal’.²

6.1. Timpuri absolute și timpuri relative, timpuri deictice și timpuri anaforice

Se pare că distincția dintre timpurile absolute și timpurile relative a fost introdusă de celebra *Gramatică de la Port Royal* (*Grammaire de Port Royal*), publicată de Arnaud și Lancelot în 1660 (cf. Vetters 1993). Conform acestei distincții, au fost stabilite două serii de forme temporale: timpurile absolute, care se raportează

¹ În alte limbi romanice, lingviștii au încercat să elimine această ambiguitate. În gramatica franceză, urmând o sugestie din Damourette / Pinchon (1911 - 1940), diferitele serii de morfeme ce caracterizează conjugarea verbelor sunt numite *tiros verbaux*. În italiana, Bertinetto (1991) a propus să se scrie cuvântul cu majusculă (*Tempo*) atunci când se referă la formele morfologice ale verbului, și fără majusculă (*tempo*) pentru toate celelalte sensuri. Gramaticienii români nu au simțit nevoia unei astfel de distincții, deci cuvântul *timp* își păstrează întreaga ambiguitate.

² Spre deosebire de gramaticile limbii engleze sau franceze, unde termenul de ‘prezent omnitemporal’ este sinonim cu ‘prezent etern’, (sintagma se referă la o situație predicativă ce se manifestă permanent), constatăm că gramaticile românești au tendința să dea acestui termen o semnificație diferită: ‘prezentul omnitemporal’ desemnează capacitatea prezentului de a desemna intervale simultane cu t_0 , anterioare sau posterioare acestuia, în funcție de expresiile ce asigură ancorarea temporală (Bidu-Vrâncianu *et al.* 2001, Dana Manea 2008). De exemplu Dana Manea (2008) introduce în categoria valorilor prezentului omnitemporal exemple ca: *acum ies să mă plimb, ieri ies să mă plimb pe la șase când..., mâine ies să mă plimb pe la șase*, sau ca *ieri ies din bloc, și ce să vezi? mă întâlnesc cu Andrei la ușă* (Dana Manea 2008: 407). În paginile ce urmează, prezentul din *acum ies să mă plimb* va fi numit ‘deictic’, în timp ce toate celelalte forme ale exemplului ilustrează un prezent narativ. Termenul ‘omnitemporal’ sau ‘gnomic’ va fi rezervat pentru situații ca cele din exemplul (1).

la momentul vorbirii, și timpurile relative, care se raportează la un timp diferit de t_0 . De exemplu, prezentul este un timp absolut în vreme ce mai-mult-ca-perfectul (care desemnează un interval trecut anterior față de un alt interval trecut) este un timp relativ. În viziunea pragmatică actuală, timpurile absolute corespund, în mare, timpurilor deictice, în vreme ce timpurile relative sunt asimilate formelor verbale anaforice.

Folosirea deictică a timpurilor verbale este similară folosirilor deictice a celorlalte elemente. Theo Janssen (1996), de exemplu, a remarcat similitudini între funcționarea deictică a timpurilor verbale și cea a demonstrativelor (adjective, pronume, adverbe). Cele două folosiri sunt definite astfel:

Definiția 1. Folosirea deictică a unui element indicial

Un element indicial este folosit ca deictic dacă este, din punct de vedere referențial, legat de informația care poate fi identificată datorită cadrului actual de referință al situației, cadru cognitiv accesibil unui grup constituit de locutor(i) și interlocutor(i).

Definiția 2. Folosirea anaforică a unui element indicial

Un element indicial este folosit anaforic dacă este legat din punct de vedere referențial de o informație care poate fi identificată datorită cadrului referențial al textului, cadru cognitiv accesibil unui grup constituit de locutor(i) și interlocutor(i). (Janssen 1996: 80-81).³

Sesizarea diferențelor dintre folosirile deictice și folosirile anaforice ale elementelor indiciale este uneori complicată de numeroși factori: pentru folosirea deictică, cadrul general de comunicare este constituit deseori de ceea ce locutorul a spus (cu puțin) înainte, de locul unde a spus, de momentul când a spus; pentru folosirea anaforică, referința la elemente lingvistice anterior prezente în text poate fi decisivă, dacă simpla informație explicitată de frază este insuficientă pentru identificarea referentului.

Pentru a pune din nou în paralel similitudinile dintre anafora temporală și anafora pronominală, vom face un mic exercițiu de transpunere a unui fragment dintr-un roman de Rodica Ojog-Brașoveanu. În textul original, folosirea deictică a timpurilor verbului cât și a categoriei persoanei este foarte clară:

- (2) Dragă Olguța, [eu] știu că nu **te** poți întoarce acasă, **mi**-a spus avocatul că procesul **tău** a fost fixat **peste două săptămâni**. **Eu** totuși **îți** scriu, sperând în imposibil. **Mă** reped până la Pitești să-**mi** încasez pensia. **Azi** e marți, **pe duminică** socotesc să fiu înapoi.... Pe curând. Sile. (Rodica Ojog-Brașoveanu, 320 de pisici negre, 1973)

[Frazele din acest exemplu conțin toate mărcile deictice ale axei eu - acum - aici: autorul scrisorii, Sile, se desemnează cu formele de persoana întâi iar situația descrisă are loc în ziua formulării mesajului, t_0 , identificată cu adverbul deictic azi; scrisoarea se referă la persoana căreia îi este adresată, Olguța, cu forme de persoana a doua. Ziua formulării mesajului este desemnată de un adverb temporal deictic (azi) și cu un nume 'propriu', marți, care servește drept reper pentru desemnarea zilei în care Sile se va întoarce, zi indicată cu un alt nume propriu duminică, adică peste trei zile.]

Dacă păstrăm relațiile temporale care apar în textul romanului dar facem transpunerea pronumelor deictice la persoana a treia și trecem din stilul direct în cel indirect liber, putem vedea modul de funcționare al anaforelor pronominale:

- (3) Sile i-a scris Olguței că [el] știe că **ea** nu se poate în întoarce acasă și că avocatul **ei** i-a spus că procesul **ei** a fost fixat **peste două săptămâni**. [El] totuși **îi** scrie, sperând în imposibil. **I**-a mai scris și că **se** repede până la Pitești să-**și** încaseze pensia. **În acea zi** era marți, **pe duminică** urma să sosească înapoi....

[Cuvintele evidențiate sunt anaforice: el reia numele propriu Sile iar ea pe al Olguței. Posesivele sunt de asemenea coreferențiale cu unul dintre cei doi protagoniști. Există și o anaforă de tip temporal, prezentă și în textul original, adverbialul peste două săptămâni raportându-se la ziua scrierii scrisorii.]

Dacă transpunem frazele la trecut, ne vom putea da seama mai bine cum funcționează anafora temporală:

³ *Deictic use of an indexical element*: An indexical element is used deictically if it is referentially related to information derivable from the current situation frame of reference which is cognitively accessible to a basically constant set of speaker(s) and addressee(s).

Anaphoric use of an indexical element: An indexical element is used anaphorically if it is referentially related to information derivable from the current text-based frame of reference which is cognitively accessible to a basically constant set of speaker(s) and addressee(s).

- (4) **Am știut** că tu nu te **puteai întoarce** acasă., avocatul tău îmi **spusese** că procesul tău **fusese fixat peste două săptămâni**. Eu totuși **ți-am scris**, sperând în imposibil. **Urma să mă reped** până la Pitești să-mi încasez pensia. **În acea zi era** marți, pe **duminică socoteam** să fiu înapoi.

[Primul verb la perfectul compus oferă ancorarea temporală a textului într-un trecut nedefinit. Celelalte verbe la imperfect sau la perfectul compus (puteai întoarce, am scris) sunt coreferențiale. deci simultane cu intervalul de referință; verbele la mai-mult-ca-perfect (spusese, fusese fixat) ca și 'viitorul în trecut' urma/ aveam să mă reped se raportează la acest trecut nedefinit, desemnând o perioadă anterioară, respectiv una posterioară acestuia.]

Theo Janssen vorbește despre o «dilemă definițională» pentru cazurile în care elemente deictice sunt coreferenți cu alte elemente deictice care le precedă în text. Dar, având în vedere diferențele dintre frazele care conțin elemente deictice, ca cele din exemplele (2) și (4), și textele conținând elemente clar anaforice, ca cele din (3), Janssen pare înclinat să nu considere că aceste elemente deictice care se repetă ar fi anaforice.

După cum am arătat în Capitolele doi și trei, mulți lingviști nu consideră că simpla coreferențialitate este suficientă pentru a defini o anaforă, trebuie însă să adăugăm și faptul că elementele anaforice trebuie să fie 'legate' cuantificațional de antecedent. Pentru elementele indiciale, legarea poate interveni numai în condiții destul de speciale, în subordonate relative (v. 3.1.2.). Dacă acceptăm această definiție a anaforei, pronumele personale și formele de prezent nu sunt anaforice, chiar dacă ocurențele lor multiple în același text identifică același referent.

6.2. Timpurile verbului: folosire deictice vs. folosiri anaforice

Toate elemente indiciale nominale pot fi folosite și anaforic, iar timpurile verbale prezintă și ele această caracteristică. Vom limita observațiile noastre la timpurile indicativului, care exprimă o temporalitate 'pură', fără 'complicațiile' suplimentare aduse de valorilor modale (pentru condițional și imperativ), sau de controlul subiectului sintactic (pentru conjunctiv sau pentru modurile impersonale).

Fiecare timp verbal al indicativului prezintă un larg evantai de semnificații și de valori. Lingviștii și-au pus problema dacă este posibil să se propună un tratament unitar pentru ansamblul acestor forme temporale, iar cadrul oferit de pragmatica cognitivă a lui Spelber / Wilson (1986) permite o asemenea descriere: se consideră că fiecare formă din paradigma verbului are mai întâi de toate o valoare fundamentală, numită 'sub-determinată', 'predefinită', 'implicită' sau 'by default' (v. Capitolul 1, secțiunea 1.6.2.). Această semnificație fundamentală este îmbogățită cu valorile suplimentare, specifice, ce se manifestă pentru o anumită formă într-o anumită frază. Aceste nuanțe suplimentare sunt 'adăugate' de vorbitori în urma unor operații mentale complexe: locutorii iau în considerație nu numai fraza, ci și contextul ei de apariție. Termenii 'sub-determinat' și 'contextualizarea' sunt cuvintele cheie ale acestei abordări cognitive.

Înainte de a discuta folosirile deictice și anaforice ale timpurilor indicativului, este necesar să introducem câteva noțiuni. Orice formă a verbului constituie un ansamblu semantic și pragmatic complex, având în vedere că pentru a-l analiza trebuie să examinăm semantica morfemului lexical al verbului (deci a lexemului), semantica morfemului său gramatical (gramemul) și argumentele verbului (în principal subiect, complement direct, complement indirect.).

Pentru a stabili valoarea semantico-pragmatică unui verb în propoziția în care apare, trebuie deci să ținem cont (a) de semantica lexemului verbal, numită *Aktionsart*, adică 'modul acțiunii', (b) de semnificațiile morfemului gramatical (persoană + număr + timp + mod + aspect) și (c) de rolul semantic al sintagmelor nominale-argumente care îl însoțesc.

Modul acțiunii (*Aktionsart*) descrie semnificația temei lexicale a verbului, semnificație independentă de morfemul gramatical care o însoțește. După lungi dezbateri, care încep cu Vendler (1967), majoritatea lingviștilor vorbesc despre trei clase de verbe, definite cu ajutorul a două trăsături semantice: [$\pm$ dinamic] și [$\pm$ telic], această ultimă trăsătură derivând de la cuvântul grec 'telos' ce semnifică «țintă, scop».⁴

Trăsătura [-dinamic] caracterizează predicățiile statice, numite Stări (*Maria îl cunoaște pe George; cabana se găsește la poalele colinei; săgeata de pe panou indică nordul*), deci o situație predicativă lipsită de controlul unui agent și având o structură lipsită de evoluție internă.

Situațiile predicative dinamice, evenimentele, au drept caracteristică prezența unui agent și prezența unui element în mișcare. Dacă acest dinamism nu are o limită finală (deci nu are un sfârșit 'natural'), se

⁴ Urmând un studiu mai vechi al lui Ivan Evseev (1974), ce propune o clasificare tripartită (verbe de stare, verbe de proces, verbe de acțiune) mulți lingviști români iau în considerare alte trăsături: pe lângă [$\pm$ dinamic], verbele sunt clasificate în funcție de trăsăturile [$\pm$ agentivitate] și [$\pm$ schimbare]. (Bidu-Vrânceanu *et alii* (2001) s.v., Pană-Dindelegan 2008: 326 - 327). După cum a arătat Verkuyl (1993), agentivitatea nu este o trăsătură importantă pentru categoria aspectului, iar schimbarea este, după cum vom vedea, o sub-clasă a verbelor caracterizate de trăsătura [+ telic], care exprimă, între altele, o stare rezultativă modificată față de fazele precedente ale predicăției.

vorbește despre Proceșe, situații predicative având trăsăturile [+dinamic], [-telic] (*Ion doarme, Maria se plimbă în parc, Ana și Paul dansează*).

În sfârșit, situațiile predicative caracterizate de trăsăturile [+ dinamic], [+ telic] încetează în mod natural în momentul în care limita finală a situației predicative a fost atinsă și s-a instaurat o stare nouă: în *Ion a intrat în cameră*, acțiunea exprimată de verbul *a intra* încetează firesc în momentul în care Ion a depășit pragul camerei; această situație instaurează a stare nouă, pentru că la sfârșitul predicăției Ion, care se găsea în afara camerei, se găsește într-un alt loc, și anume în interiorul camerei. În mod similar, în *Maria a scris o scrisoare* evenimentul scrierii scrisorii încetează în momentul în care Maria a terminat de scris scrisoarea; în ceea ce privește noua stare, o entitate care nu exista (scrisoarea) la sfârșitul predicăției există. Vom numi acest mod al acțiunii ‘Finalizare’ sau ‘Terminație’.⁵

În limbile romanice categoria aspectului nu are morfeme specifice. Morfemele verbale (numite impropriu ‘morfeme temporale’) exprimă simultan valori temporale și valori aspectuale. Pentru timp, semnificațiile codificate lingvistic sunt cele de simultaneitate, anterioritate sau posterioritate față de un reper; valorile aspectuale gramaticalizează modul de prezentare al situației predicative, constituită din verb + actanți⁶ în întregul său, deci global (aspectul perfectiv) sau parțial, în una din fazele de desfășurare (aspectul imperfectiv). (v. Carlota Smith 1991, Hank Verkuyl 1993):

(5) a. Victor citea scrisoarea (când a început să sune telefonul).

b. Victor a citit scrisoarea.

[În aceste două exemple aceeași situație predicativă telică (*a citi scrisoarea*) exprimă două valori aspectuale diferite, imperfectiv în (a) și perfectiv în (b). Enunțul (a) ne informează că lectura scrisorii era în curs de desfășurare. Nu știm dacă ea a fost dusă până la capăt sau nu. În (b) aspectul perfectiv nu spune că Victor a terminat de citit scrisoarea. Limita finală a predicăției a fost atinsă într-un moment anterior lui t_0 .]

Carlota Smith (1991) consideră că, în cazul aspectului, este vorba mai degrabă de un ‘punct de vedere’ pe care locutorul decide să-l adopte în prezentarea situației predicative, punct de vedere comparat cu cel al unui cameraman care decide cum să filmeze un peisaj: poate să ofere o imagine globală, întreagă, completă sau, făcând o panoramă în jurul unei axe, poate oferi o imagine sau un șir de imagini parțiale, fragmentare, sectoriale. Nu se pot discuta valorile pragmatica ale timpurilor verbale fără să se ia în considerare valorile lor aspectuale în nici o limbă romanică, deci nici în română.

Rolurile sintactice și semantice ale sintagmelor nominale ce însoțesc verbul (actanți ce corespund unor valențele) furnizează informații asupra rolului participanților la situația predicativă. De exemplu, în *Ana a deschis ușa cu cheia* verbul *a deschide* se găsește în centrul unei constelații nominale constituită dintr-un Agent, care creează și controlează situația predicativă (*Ana*), un Obiect sau Temă, de obicei un element neanimat care suferă acțiunea Agentului (*ușa*) și Instrumentul, o forță neanimată care este mijlocul realizării acțiunii sau stării exprimate de verb (*cheia*). Literatura mai identifică rolul de Pacient, o ființă care suferă acțiunea Agentului (*Portofelul* (Obiect) *lui Ion* (Pacient) *a fost furat de un necunoscut* (Agent)), Loc (*Ion* (Agent) *a ieșit din cameră* (Loc)), Mod (*Paul* (Agent) *a ieșit din cameră* (Loc) *în fugă* (Mod)), etc. (v. și Pană-Dindelegan 2008: 327-329).

O altă remarcă preliminară privește ‘numărul’ predicățiilor. Barbara Hall Partee (1973, 1984) a susținut ideea că opoziția între singular și plural privește nu numai denotațiile grupurilor nominale, ci și denotațiile sintagmelor verbale. O sintagmă nominală ca *o carte* are ca referent o singură entitate (făcând parte din ansamblul entităților care au proprietatea de a fi cărți), în timp ce *niște cărți, mai multe cărți* sunt sintagme ce denotă mai multe entități din aceeași categorie. Barbara Partee a exprimat opinia că o sintagmă verbală poate, de asemenea, să facă referință la o singură situație predicativă sau la mai multe situații predicative. În *la ora 8 Ion intră în cameră* avem o singură predicăție, în timp ce *în fiecare dimineață la ora 8 Ion intră în cameră* sau *la ora opt Ion și Maria intră în cameră* denotă mai multe predicății, mai multe acțiuni de a intra.

⁵ În clasificarea lui Zeno Vendler (1967), predicățiile telice sunt formate din două clase: predicății telice durative și graduale, numite *accomplishments* (*a picta un tablou, a dansa un menuet*) și predicățiile telice instantanee, *achievements*, a căror fază finală se manifestă brusc (*a găsi cheile, a o recunoaște pe Maria, a observa o greșeală*). Distincția, legată de posibilitatea folosirii în engleză a formelor progresive și a anumitor adverbiale, pare mai puțin semnificativă pentru alte limbi. Pentru limbile romanice, se preferă o clasificare tripartită, dar există ezitări în alegerea unui termen care să denumească predicățiile telice. Caudal (2000) a propus termenul *terminations* (care se opune lui *terminaisons*, cuvânt ce desemnează terminațiile verbului, deci morfemelor gramaticale), dar termenul nu s-a impus.

⁶ De obicei, când se vorbește despre elementele implicate în constituirea valorii aspectuale, se menționează verbul și complementele sale, continuându-se astfel tradiția vendleriană (Vendler 1967). Verkuyl (1993) a arătat că valorile cantitative ale tuturor actanților, inclusiv ale subiectului, influențează valoarea aspectuală.

Am propus în Costăchescu (2003) termenul de ‘predicație multiplă’ sau ‘complexă’ pentru desemnarea acestor predicații ‘la plural’, care fac, deci, referință la un ansamblu de eventualități.⁷ De exemplu, o frază ca *luni și marți Petru a băut o cană de cafea înainte de pleca de acasă* exprimă o predicație multiple, *E*, formată din două predicații, $e_1 \cup e_2$: în intervalul de timp t_1 , constituit de o parte a zile de luni *Petre a băut o cană de cafea₁* ($= e_1$) iar în intervalul t_2 , ce face parte din ziua de marți, *Petre a băut o cană de cafea₂* ($= e_2$). Interpretarea verbului *a bea* ca expresie a unei predicații multiple este declanșată, aici, de adverbialul complex *luni și marți*. Acest tip de propoziții se numesc ‘iterative’ sau ‘frecventative’. Propozițiile iterative sunt numai una dintre variantele predicației multiple (v. Costăchescu 2003, 2007).

6.2.1. Prezentul

Prezentul este, după Émile Benveniste, forma fundamentală a sistemului verbal, centrul generator al temporalității lingvistice:

«O caracteristică specială a timpului lingvistic este legătura sa organică cu activitatea vorbirii, faptul că se definește și se ordonează în funcție de discurs.

Timpul ce se găsește din centrul temporalității lingvistice - un centru generator și, simultan, axial - este constituit de *prezentul* producerii vorbirii. De câte ori locutorul folosește forma gramaticală a ‘prezentului’ (sau un echivalent), el situează evenimentul ca fiind contemporan cu producerea discursului care îl conține. [...] Prezentul lingvistic constituie baza opozițiilor temporale din limbă.» (Benveniste 1965: 73 - 74).⁸

Timpul prezent este forma verbului cea mai frecvent folosită, mai ales în comunicarea orală. Ca toate elementele paradigmei verbale, morfemele prezentului aduc două informații esențiale despre situația predicativă: o informație de natură temporală (de obicei simultaneitatea cu t_0) și o informație de natură aspectuală (de cele mai multe ori imperfectivul).

În consecință, prezentul este considerat timpul deictic arhetipal sau prototipic, care denotă cu precădere un eveniment în desfășurare în momentul vorbirii:

- (6) [**Situație.** În timpul difuzării la TV a unei partide de fotbal comentată în direct]:

În minutul 90, Chiricheș **este** faultat în careu de Albuș. Arbitrul Balaj nu **dă** penalti. În clipa asta **este** înconjurat de 5-6 steliști furioși. (după Ziare.com)

[În transmiterea unui meci în direct la radio, remarcile comentatorului descriu și analizează jocul ce se desfășoară sub ochii lui. La televiziune, aceste comentarii însoțesc imaginile transmise. Pentru ascultătorii sau telespectatorii care urmăresc transmisia în direct, se manifestă un caz de simultaneitate deictică: timpul evenimentelor descrise coincide cu timpul frazelor care le descriu. În plus, timpul codificării lingvistice (TC sau t_0) coincide cu timpul receptării (TR).]

- (7) a. Acum te **rog** să faci liniște! **Vorbesc** la telefon.

b. «- Ce **face** Maria?» «- **Se uită** la/ **privește** un film la televizor.»

c. Vă **felicît** cu ocazia onomasticii.

[În toate aceste enunțuri, prezentul verbelor exprimă simultaneitate cu momentul vorbirii. Frazele sunt, deci, expresia simultaneității deictice, care se manifestă de cele mai multe ori în comunicarea față în față, receptorul identificând timpul evenimentelor datorită faptului că este identic cu timpul de emisie-recepție. Exemplul (c) ilustrează o folosire tipică a unui verb performativ, care exprimă un act de limbaj (v. Capitolul 9).]

În acest caz Dana Manea (2008) vorbește despre un prezent de actualitate sau instantaneu, precizând că este o formă care apare în reportaje transmise în direct, în experimente făcute în fața unui ‘public’, care asistă în direct la fenomenele descrise, în enunțuri performative. Este deseori asociat cu adverbiale deictice de tipul (*abia*) *acum*, *în clipa asta*, *în acest moment*, etc. (Manea 2008: 407 - 408).

⁷ Termenul de ‘eventualitate’ (engl. *eventuality*) propus de Emmon Bach (1986), ca și cel de ‘situație predicativă’ propus de Carlota Smith (1991) desemnează toate tipurile de *Aktionsart*, atât pe cele statice (Stări) cât și pe cele dinamice (Procese sau Finalități).

⁸ « Ce que le temps linguistique a de singulier est qu’il est organiquement lié à l’exercice de la parole, qu’il se définit et s’ordonne comme fonction du discours.

Ce temps a son centre - un centre générateur et axial ensemble - dans le *présent* de l’instance de parole Chaque fois qu’un locuteur emploie la forme grammaticale du ‘présent’ (ou son équivalent), il situe l’événement comme contemporain de l’instance de discours qui le mentionne. [...] Le présent linguistique est le fondement des oppositions temporelles de la langue. »

În cazul unei narațiuni, prezentul are capacitatea de a exprima o succesiune de situații printr-un mecanism de actualizare, propriu acestei relații discursive. Dacă este o relatare făcută de un martor ocular în timpul desfășurării situațiilor, întreaga secvență este deictică:

(8) ȘTEFAN: Săracul Petru... Să-l privim când pleacă... (*Se duc la fereastra din dreapta.*)

DOAMNA MARIA: Să-l privim...

ȘTEFAN: Da, **a luat** pe Dereș... **Pune** șeaua... **Strânge** chinga să crape calul... [Se urcă] sus [pe cal]... (*S-aude un tropot de cal.*) [...] [**a luat-o**] pe după deal... [**a ajuns**] la vale... [**e**] ca o mogâldeată... Abia **se mai vede**... Nu **se mai vede**!... (B. Șt. Delavrancea, *Apus de soare*, Actul III, scena IV, 1909)

[În această scenă Ștefan cel Mare și Doamna Maria privesc pe fereastră plecarea lui Petru Rareș, iar Ștefan descrie ceea ce vede. După un prim verb la perfectul compus (a luat) care exprimă un prezent perfectiv, urmează o succesiune de predicatii la prezentul deictic ce prezintă acțiunile lui Rareș; sunt șase predicatii dinamice (a_lua (e_1 la t_1) → a_pune_șeaua (e_2 la t_2) → a_strânge (e_3 la t_3) → se_se_urcă (e_4 la t_4) → a_o_lua (e_5 la t_5) → a_ajunge (e_6 la t_6)) urmate de trei predicatii statice, exprimând Stări în succesiune: a_fi_o_mogâldeată (s_1 la t_7) → a_se_vedea (s_2 la t_8) → a_nu_se_vedea (s_3 la t_9). Este evident că intervalele temporale se succed $t_1 > t_2 > t_3 > t_4 > t_5 > t_6 > t_7 > t_8 > t_9$.]

Relațiile temporale între predicatiile de mai sus pot fi explicitate în cadrul formal al semanticii dinamice. Trebuie să luăm în considerare intervalele temporale ($t_1, \dots, t_n$) și predicatiile, împărțite în predicatii statice ($s_0, \dots, s_n$) și în predicatii dinamice, numite ‘evenimente’ ($e_1, \dots, e_n$).

Formulele $e_m \subseteq t_m$ sau $s_n \subseteq t_n$ exprimă faptul că evenimentul e_m , respectiv starea s_n are loc în intervalul t_m , respectiv t_n . Notația $t_1 > t_2$ exprimă faptul că intervalul t_1 este anterior intervalului t_2 , în timp ce simbolul ‘ $\preceq$ ’ notează mecanismul de actualizare a timpului textului. Simbolul n (de la cuvântul englezesc *now* «acum») desemnează momentul vorbirii. Textul din (8) poate fi reprezentat sub forma unui DRS (*Discourse representation structure* = structură de reprezentare a discursului) reprezentare făcută în sistemul propus de Kamp / Reyle (1993).

(9)

$e_1, e_2, e_3, e_4, e_5, e_6, s_1, s_2, s_3, t_1, t_2, t_3, t_4, t_5, t_6, t_7, t_8, t_9, n, u$
nume(u, <i>Petru_Rareș</i>) $t_1 = n$ $e_1 \subseteq t_1$, $e_2 \subseteq t_2, t_1 \preceq t_2$ $e_3 \subseteq t_3, t_2 \preceq t_3$ ⋮ $e_6 \subseteq t_6, t_5 \preceq t_6$ $s_1 \subseteq t_7, t_6 \preceq t_7$ ⋮ $s_3 \subseteq t_9, t_8 \preceq t_9$ $e_1 = \text{lua_Dareș}(u)$ $e_2 = \text{pune_șeaua}(u)$ $e_3 = \text{strânge_șeaua}(u)$ $e_4 = \text{se_urca_pe_cal}(u)$ $e_5 = \text{o_lua_după_deal}(u)$ $e_6 = \text{ajunge_la_vale}(u)$ $s_1 = \text{fi_mogâldeată}(u)$ $s_2 = \text{se_vedea}(u)$ $s_3 = \neg(\text{se_vedea}(u))$

Diagrama de mai sus ne arată în primul rând că ancorarea temporală a textului este deictică ($t_1 = n$, deci t_1 este simultan cu *now* «acum»); datorită mecanismului de actualizare, știm că acțiunile lui Rareș, de a pune șeaua este anterioară acțiunii de a se urca pe cal, etc. Succesiunea evenimentelor este exprimată de funcția de actualizare, care ne dă, în final, secvența dinamică $e_1 \preceq e_2 \preceq e_3 \preceq e_4 \preceq e_5 \preceq e_6$, ca și succesiunea

temporală ce corespunde unor stări care urmează una după alta (modul în care Rareș (ce se depărtează) este perceput de la fereastra palatului domnesc din Suceava) care corespunde succesiunii temporale $t_1 > t_2 > t_3 > t_4 > t_5 > t_6 > t_7 > t_8 > t_9$. (pentru detalii v. Kamp / Reyle 1993, Corblin 2002, Costăchescu 2004).

Este adevărat că valoarea fundamentală a prezentului este aceea de a face referință la momentul vorbirii, dar o formă lingvistică atât de frecventă a dezvoltat multe alte valori semantice și pragmatice. Am vorbit deja despre valoarea a-temporală a prezentului, numită și ‘omnitemporală’ sau ‘pancronică’ sau ‘gnomică’, valoare prezentă în exemplele (10 a-b), în fraze ce exprimă adevăruri științifice (10 c-e), în proverbe, în cugetări și maxime (10 f).

- (10) a. Ursa Mare este o constelație formată din șapte stele, a căror poziție relativă seamănă cu un car cu oiște. Mai este numit și Carul Mare.
- b. Carbonul este un metaloid tetravalent care se găsește în natură sub formă de grafit, în cărbunele de pământ. Face parte din tabelul periodic al lui Mendeleev, are simbolul chimic C și numărul atomic 6.
- c. Cinci ori cinci fac douăzeci și cinci.
- d. Pământul, care mai este numit și Terra sau “Planeta albastră”, este una dintre planetele interioare ale centurii de asteroizi. Este a treia planetă ca distanță față de Soare și a cincea ca mărime.
- d. Apa este un lichid inodor, insipid și incolor, având formula chimică H_2O .
- e. Poate că prietenia nu este decât aceasta: o prezență care se întrecește cu altă prezență. Prietenii de obicei se caută, iar când s-au găsit, adeseori tac. (Cezar Petrescu)

[Toate aceste exemple conțin verbe la prezentul a-temporal, deoarece: (a) este descrie o constelație, a cărei configurație este aceeași de mii de ani; (b) precizează poziția unui element într-o taxinomie chimică (tabelul lui Mendeleev); (c) exprimă un adevăr matematic; (d) dă informații de tip astronomic despre planeta Terra; (e) definește chimic apa; (f) este o cugetare, deci o constatare cu valoare generală despre comportamentul prietenilor.]

După cum am arătat la începutul capitolului, acest tip de prezent (numit și ‘permanent’) este lipsit de o valoare temporală, în sensul că nu oferă o localizare temporală prin intermediul unei relații secvențiale (anterioritate, simultaneitate sau posterioritate) între un punct de localizare, sau ancorare temporală și situația predicativă relatată de verbul la prezent.

Pe lângă simultaneitatea cu t_0 , prezentul mai are două alte valori deictice: capacitatea de a exprima un viitor apropiat sau un trecut recent, situații în care este însoțit, de obicei, de un adverbial temporal. Această caracteristică derivă din faptul că raportul temporal este exprimat luând ca reper cu momentul vorbirii. Riegel/ Pellat / Rioul (1994) propun pentru această valoare semantică a prezentului, valoare ce există și în limba franceză, termenul de ‘prezent extins’:

- (11) a. «- **Măine te duci** la Vasilescu?» «- Trebuie» «- Și de ce mă rog trebuie?» «- Pentru că i-am promis.» «- Și de ce i-ai promis?» «- Așa.» (Victor Loghin, *Conversație*, în *AntologiaLiterNet* 2002, vol. 2)

b. «- Crăciunul **cade luni; trebuie să apărem** cel mai târziu **joi la 21 de dimineață**... Un număr de lux, îngrijit, nu rasolit ca numerele cotidiene; bine aranjat, tipărit frumos și nu ciuruit de greșeli...» (I. L. Caragiale, *O cronică de Crăciun*, în volumul *Momente și schițe*, 1901)

[În aceste două exemple, prezentul desemnează un interval posterior momentului vorbirii: în (a) acțiunea interlocutorului de a se duce la Vasilescu va avea loc în ziua următoare celei în care are loc conversația; în (b) atât ziua de luni cât și cea de joi sunt posterioare momentului în care ziariștii programează apariția numărului festiv.]

- (12) a. . **Vineri 13 aprilie [2012]. Ieri** a fost o zi neagră pentru România. [...] Cei 22 de ani trecuți de la Revoluție nu au schimbat aproape nimic, au fost un intermezzo. Și să dovedim. Bogdan Drăgoi, Ministrul Finanțelor Publice, **refuză** să plătească integral cele 16 miliarde de Euro pe care Statul Român le datorează celor cărora le-a luat bunurile. (<http://romaniadeieri.blogspot.com/>)

b. «- Bătrâna vorbește singură.» «- O făcea și înainte.» «- **Acum** însă **trăncănește toată ziua** cu motanul, îi **povestește** întâmplări din trecut, mai ales dacă **are impresia** că nu **e auzită**.» (Rodica Ojog-Brașoveanu, 320 pisici negre, pag. 68, 1973)

[În aceste fragmente, verbele, în ciuda formei de prezent, se referă la momente anterioare momentului vorbirii: în (a), ancorarea temporală este dataă conform calendarului, un tip de ancorare obișnuit în presă și folosit în acest blog. Folosirea prezentului verbului a refuza sugerează faptul că Bogdan Drăgoi nu și-a schimbat declarațiile sau intențiile din momentul postării comentariului. În (b) este descris, evident, un comportament anterior formulării mesajului, dar care se repetă în perioada delimitată de adverbialul acum și care include momentul enunțării.]

Termenul de ‘prezent extins’ este folosit de Dana Manea cu o accepție ușor diferită, pentru desemnarea situațiilor în care prezentul se referă la intervale temporale deschise, având ca limită (inițială sau finală) momentul enunțării (Manea 2008: 408 - 409). Ilustrăm mai jos această accepție a termenului ‘prezent extins’:

- (13) a. Pregătirile pentru deseară **sunt** gata **de ieri**. Îi voi arăta că am fost o fată cuminte în săptămâna care a trecut, mi-am luat doctoria, leafa, dulciurile, vinul de rigoare... (Cătălin Gavrilu, *Licităția*, în *AntologiaLiterNet* 2002, vol. 2)
- b. Și **de două săptămâni**, de când nu mai are ce să vândă, **umblă** ca un bezmetic. (Constantin Chiriță, *Cireșarii*, vol. 3, 1960)
- c. «- Nu te grăbi să pleci de lângă mine», spuse Sanda, «n-am nevoie de nici un doctor... **În câteva ceasuri îmi revin** și mâine ne plimbăm prin parc.» (Mircea Eliade, *Domnișoara Cristina*, 1933)

[Informațiile temporale evidențiate din fragmentele de mai sus desemnează intervale care au ca limită finală momentul vorbirii în (a) și (b); aceste intervale încep în ziua precedentă în (a) și cu două săptămâni în urmă, în (b). În (c) t_0 marchează limita inițială, a unui interval care va dura câteva ore și în cursul căruia se va manifesta modificarea stării de sănătate a vorbitorului.]

În cazul situațiilor statice, prezentul deictic se folosește deseori pentru a desemna situații non dinamice care, deși instaurate în trecut, continuă să se manifeste în t_0 :

- (14) a. Mi-ai spus că unul dintre amicii cu cari erai aseară nu **mă poate suferi**, și că tu ai susținut că eu **sunt deștept**. (I. L. Caragiale, *Amici*, în volumul *Momente și schițe*, 1901)
- b. De câte ori venea taică-său și ntreba unde e Sînziana, Maria-i răspundea invariabil: «- Cu vreun gagic la cinema», folosind neologismul foarte *en vogue* cu intenția de a-și enerva tatăl. «- Unde-ai învățat să vorbești așa?», o-ntreba acesta. «- În societate, și dacă nu-ți **place**, regret. Ce vrei, **sunt** un copil semiorfan.» (Ileana Vulpescu, *Artă conversației*, 1982)

[Verbele la prezent se referă la stări ce au început în trecut dar care continuă în momentul vorbirii li și care se vor prelungi și în viitor.]

Prezentul extins poate fi folosit și pentru a desemna un interval temporal posterior momentului vorbirii, dar care începe la t_0 :

- (15) a. Astfel, de la dânsul am aflat... [...] că Alexandru Davila **deschide** la toamnă un teatru nou național în București; (I. L. Caragiale, *Așa să mor!* în volumul *Momente și schițe*, 1901)
- b. «- Matei nu mai vine... Eu mă duc, Dinule.» «- Doamne, cum vorbești dumneata!...» « Mă duc... Dacă mai **întârziază** două zile, nu **mă** mai **vede**. I-ai telegrafisit?» întrebă ea, uitându-se în ochii lui. (Duiliu Zamfirescu, *Viața la țară*, 1894)
- c. Când am luat, în sfârșit, o hotărâre unanim acceptată, trecuse de miezul-noptii. Măine **plecăm** la Posada, să dezgropăm “Bombița”. Mă **transportă** la fața locului tanti Ralița. Cu Trabantul. Plecarea în zori, ca până seara să fim înapoi, la București. După care pornesc la Poiana, să-l caut pe Ilie Dihalică Bezeț. (Vlad Mușatescu *De-a baba oarba*, pag. 14, 1976)

[Formele de prezent ale verbelor din exemplele de mai sus desemnează intervale temporale ulterioare momentului vorbirii, lectură asigurată de prezența unor adverbe de timp, la toamnă în (a) două zile, în (b), mâine în (c). Aceste forme sunt substituibile cu forme de viitor (va deschide/ o să deschidă, va întârzia, vom pleca, mă va transporta, voi porni, etc.).]

Alte forme ale prezentului nu sunt însă deictice, referindu-se la intervale temporale din trecut sau din viitor, fără raportare la momentul vorbirii.

În cazul în care referința este la trecut, Dana Manea vorbește despre un ‘prezent retrospectiv’, citând cazul referirilor la lucrări științifice, la limbajul criticii literare, la tabelele cronologice (Dana Manea 2008: 410):

- (16) a. Toate personajele acestea [Fred Vasilescu, doamna T., Ladima] **sunt făcute** în *Patul lui Procust*, spre deosebire de *Ultima noapte...*, exclusiv cu incidente de viață, nu autentice, că autenticitatea are după mine alt sens, ci strict adevărate; adică, propriu-zis, nu **este** nici un incident în toată lumea aceasta care să nu fie luat dintr-o întâmplare din viață, însă distribuția acestor incidente **este** făcută după legile de organicitate ale personajelor. (Camil Petrescu. *Conferință* ținută la Ateneul Român în 15 mai 1943)
- b. 1908. Familia mutându-se la București, micul George [Călinescu] **se înscrie** la Gimnaziul “Gh. Șincai”. (*Tabel Cronologic* din George Călinescu, *Bietul Ioanide*, pag. 7)

[*Verbele la prezent din (a) se referă la universul ficțional al romanelor lui Camil Petrescu; dat fiind faptul că operele literare sunt (cvasi) eterne, oricum prezintă un gen special de perenitate, putem să le considerăm variante ale prezentului omnitemporal; în (b) prezentul este folosit într-un tabel cronologic, exprimând o simultaneitate cu anul precizat, 1908.*]

Am putea adăuga folosirea prezentului la indicațiile scenice la textele dramatice sau la textele care le imită:

- (17) a. În stânga, o aripă a castelului din Suceava, cu ferestre cu gratii de fier, sfârșindu-se cu o terasă pusă pe tălpi de piatră. O ușă **dă** pe terasă. Mai departe **se vede** turnul castelului. [...] **E** o zi de toamnă. Vântul **sufală**. Frunzele **cad**. (Barbu Ștefănescu Delavrancea, *Apus de soare*, 1909)

- b. Un birou de avocat. Ora 9 dimineața. Avocatul, un licențiat începător, **stă** la biroul său, studiind niște hârtii. O cocoană **intră** urmată de un tânăr. (I. L. Caragiale, *Articolul 215*, în volumul *Momente și schițe*, 1901)

[*În aceste două fragmente avem a face cu două părți inițiale ale textului (incipit), în (a) al unui text dramatic, autorul indicând cum trebuie să arate scena. Frază din (b) este începutul unui ‘moment’ de Caragiale care folosește aici o tehnică caracteristică pentru textele dramatice. Observăm că toate verbele sunt la prezent (se presupune că scena se prezintă așa sub ochii spectatorului/cititorului). Remarcăm numărul mare de propoziții eliptice, din care lipsesc verbele de existență (a se găsi, a fi, a se afla, a exista, etc.).*]

Acest tip de folosire a prezentului este foarte apropiat de așa-numitul ‘prezent narativ’ sau ‘istoric’, care își propune efectul stilistic de a prezenta fapte din trecut ca și cum s-ar desfășura sub ochii noștri:

- (18) a. **Stau** în calidorul [= coridorul] casei din Mana. Și **văd**. **Îl văd** pe tata cum **dă** încă-numai-o-raită și încă-numai; o **văd** pe mama cum **scoate** din casă în curte valize, baloturi, pachete, lucruri neîmpachetate, neînvalizate, neîn’ nimic. În curte, **il văd** pe Moș Iacob cum o **ajută** în felul lui la coborâtul, de pe calidor în curte, a bagajelor. (Paul Goma, *Din calidor*, 2004)

- b. Am ajuns la liceu la ora 8 fără un sfert. [...] **Intru** în clasă și mă **așez** într-o bancă la întâmplare, lângă un băiat voinic. Nici un cunoscut. Vorbe, pe șoptite. Băncile, aproape pline. De câte ori **se deschide** ușa, toate capetele, dar absolut toate, ca la o comandă, **se-ndreaptă** spre ea, să vadă cine mai **vine**. În sfârșit, ușa **se deschide** larg și **intră** un domn înalt și slab, cu mustață mică, neagră, cu părul despărțit în cărare la dreapta și bine pieptănat, cu nasul corioat și ochii mici, negri și plini de răutate. (Grigore Băjenaru, *Cișmigiul*, 1942)

[*Ațiunea fragmentului scris de Paul Goma se referă la evenimente din 28 iunie 1940, când Basarabia a fost cedată URSS-ului și o parte a populației s-a refugiat în România. Autorul ‘vede’ cu ochii minții pregătirile pentru refugiu făcute de părinții lui. În (b) Grigore Băjenaru povestește prima sa zi de școală la Liceul Lazăr. Seria narativă începe cu un verbe telic la perfect compus (am ajuns la liceu); urmează o secvență ordonată de predicății dinamice exprimată de verbe la prezent (intru în clasă → mă așez într-o bancă); o dată prezentul instaurat, secvența continuă cu alte predicății ordonate, la același timp (ușa se deschide → capetele se îndreaptă spre ușa (predicății multiple) → ușa se deschide → intră un domn înalt).]*

Cele două exemple de mai sus arată modul în care, într-un context non-deictic, prezentul apare în secvențe de predicății ordonate temporal.

Dacă contextul nu este deictic, ceea ce se întâmplă des în cazul unei narațiuni, prezentul poate avea valoare de viitor, de predicăție multiplă, de simultaneitate sau posterioritate față de momentul ancorării non-deictice. Folosirea sa corespunde unor valori stilistice, specifice până la un anumit punct diferiților autori.⁹

Din punct de vedere lingvistic, prezentul indicativ este în limba română o formă sub-determinată, caracteristică mai accentuată în această limbă, în comparație cu alte limbi romanice literare și care are numeroase consecințe. În primul rând în română prezentul are capacitatea să desemneze toate relațiile temporale, deci nu numai simultaneitatea, pe axa deictică și pe cea anaforică, dar și anterioritatea și posterioritatea pe ambele axe.

În cadrul opoziției simultaneitate vs. non simultaneitate și, în domeniul acesteia din urmă, în opoziția anterioritate vs. posterioritatea, morfemele verbale ale prezentului sunt, în limba română, arhimorfeme temporale, termeni non marcați care apar în poziția de neutralizare. Această caracteristică a prezentului se regăsește parțial în celelalte limbi romanice, dar, dacă ne referim la marile limbi romanice literare (franceză, spaniolă, italiană), apariția prezentului ca element non marcat al opoziției este mai restrânsă în forma scrisă, dominată de regulile concordanței timpurilor, fenomen ce ține de o lungă tradiție culturală. În schimb, prezentul este forma verbului cea mai frecventă în limba vorbită, mai puțin ‘încorsetată’ de reguli normative.

⁹ Pentru folosiri discursive ale prezentului legate de concordanța timpurilor (prezentul ‘stilistic’, prezentul ‘anaforic’ și prezentul ‘de contaminare’) vezi secțiunile respective din capitolul următor, mai ales 7.4.3.

Ocurențele prezentului indicativ în română în propoziții subordonate, mai ales în completeive directe, face parte dintre acele particularități ce vor fi descrise în capitolul următor (v. secțiunile 7.4.1. și 7.4.3.).

Prezentul indicativ este sub-determinat din punct de vedere semantic și pragmatic și este foarte economic din punct de vedere cognitiv, deoarece implică un efort minim de producere (prezență proeminentă în memorie) și de articulare (are un corp fonetic relativ scurt). Datorită acestei sub-determinări, folosirile discursive ale prezentului oscilează între o folosire descriptivă și o folosire interpretativă.¹⁰ Există, deci, semnificația propoziției, descrisă de semantică, pe de o parte, și efectele discursive și pragmatice ale contextului, pe de altă parte (Neil Smith 1993: 35).

În folosirile descriptive, semnificația propozițiilor rezultă dintr-o relație semantică complexă: (i) la un prim nivel, sensul elementului ce exprimă predicativitatea (cel mai adesea un verb) se comportă ca o funcție, în sensul matematic al termenului,¹¹ care combină informația conținută în semantica lexemului verbal (modul acțiunii sau *Aktionsart*) + semantica morfemului verbal; (ii) semnificația predicatului rezultată din operațiile din (i) se combină apoi cu informația furnizată de alte sintagme, cel mai adesea nominale, care joacă diferite roluri tematice, conform principiul lui Frege (vezi 2.1.1.).

(19) Maria traversează înot Helespontul.

[*Propoziția se constituie în jurul predicăției telice a traversa Helespontul la prezent, însoțită de două alte sintagme, una cu rol de Agent (Maria) și cealaltă de Manieră (înot).*]

Prezentul fiind o formă lingvistică sub-determinată, interpretarea corectă și completă a enunțului poate fi făcut de receptor numai datorită contextualizării:

(20) a. [*Situație. La telefon*]

Paul: - Alo, sunt Paul. Aș dori să vorbesc cu Maria.

Ion: - Acum nu se poate. **Maria traversează înot Helespontul.**

b. În această poveste, **Maria traversează înot Helespontul.**

c. (*Titlu de ziar*): **Maria traversează înot Helespontul.**

d. În fiecare vară, **Maria traversează înot Helespontul.**

e. Paul: Ce apreciezi cel mai mult la Maria?

Ion: Este o mare sportivă. **Traversează înot Helespontul.**

[*Datorită contextualizării, receptorul poate da o interpretare exactă a propoziției din (19), care își păstrează în toate contextele elementele semantice evidențiate mai sus. Diferitele contexte, precizate în (20) aduc însă informații suplimentare. Este clar că în (a) propoziția exprimă o situație deictică, de simultaneitate cu t_0 ; în (b) propoziția constituie un fel de rezumat al informațiilor din textul care urmează; prezentul din (c) este istoric, titlul făcând referință la un eveniment care a avut deja loc. Într-un context ca cel din (d) prezentul exprimă o predicăție multiplă iterativă, explicitată de adverbialul frecventativ în fiecare vară. În răspunsul lui Ion din (e), faptul de a traversa înot Helespontul este afirmat în legătură cu Maria independent de trecut sau de viitor, ca o proprietate care o caracterizează și care suscită admirația lui Ion. Este vorba, deci, despre un prezent gnomic.*]

Pentru a întări ideea că timpurile verbale sunt sub-determinate și interpretabile numai în context, Neil Smith (1993) enumeră alte ocurențe caracteristice pentru prezent:

¹⁰ Științele cognitive și studiile lingvistice ce se inspiră din această abordare preferă terenul de sens ‘procedural’; se vorbește chiar despre o ‘pragmatică procedurală’. Este vorba despre un demers care încearcă să explicitizeze interpretarea semantică și pragmatică printru ‘calcul’ (sau raționament) mental, care pornește de la instrucțiunile pe care le prezintă expresii speciale, numite ‘procedurale’. (Blakemore 1987, Möeschler 2002, Saussure 2003, 2005). De exemplu, adverbul *încă* într-o propoziție ca *nu mi-a răspuns încă* declanșează o semnificație procedurală care explicitizează faptul că locutorul se aștepta ca răspuns să fie dat mai repede.

¹¹ Am arătat în 2.1.1. că, în matematică, o funcție este o operație care creează o corespondență între elementele a două mulțimi A și B, A constituind domeniul iar B - codomeniul funcției, adică mulțimea de valori pentru funcția respectivă. De exemplu dacă $f(x \times 2)$, atât domeniul cât și codomeniul funcției este constituit din numere naturale: dacă A este constituit din numerele $\{1, 2, 3, 4\}$, atunci B va fi format din numerele $\{1, 4, 6, 8\}$, deoarece $f(1) = 1, f(2) = 4, \dots$. Semnul funcției ‘ f ’ se mai poate scrie și sub forma a unor paranteze drepte duble ($[[]]$, de exemplu $[[1]] = 1, [[2]]$, etc.). În linia propunerilor lui Frege, în propoziții ca *Ion o iubește pe Maria, Paula îl iubește pe Nicolae* verbul *a iubi* se o comportă în mod similar unei funcții în care mulțimea A este constituită (pentru universul de discurs) din mulțimea persoanelor care iubesc iar B - din mulțimea persoanelor care sunt iubite, astfel că $[[iubi(Ion)]] = Maria, [[iubi(Paula)]] = Nicolae$, etc. Așa se explică faptul că traducerea unei asemenea propoziții într-un limbaj logic este făcută de formule de tipul $iubi(i, m), iubi(p, n)$ care subliniază că verbul este considerat o funcție cu un anumit număr de argumente. Genul acesta de traducere formală este folosit în DRS, după cum se poate vedea în exemplul (9).

- (21) a. (Anecdotală): Paddy intră într-un bar...
- b. (Indicație scenică): Persefona șterge praful.
- c. (Prezentare științifică): În acest studiu, Saussure arată că
- d. (Previziune): Trenul pleacă la ora șapte. (după N. Smith 1993: 35)

[Prezentul din anecdote și bancuri face parte dintr-o narațiune, descriind o situație mai mult sau mai puțin fictivă. Indicațiile scenice sunt instrucțiuni pe care autorul dramatic le dă actorilor, pentru a clarifica comportamentul lor scenic, fiind, după Sperber/ Wilson (1986), un fel de imperativ. O prezentare a unei teorii științifice constituie un rezumat al uneia sau mai multor articole sau cărți. Previziunile se referă de obicei la evenimente planificate, care se vor produce cu o anumită probabilitate într-un viitor mai apropiat sau mai depărtat de t_0 .]

Toate aceste considerații nu vor să susțină că prezentului îi lipsesc total folosirile descriptive, dar acestea sunt de un tip destul de special, deoarece sunt legate de verbe performative și de prezentul deictic al unor mesaje cum ar fi comentariul în direct al unui meci, folosiri deja menționate la începutul acestei secțiuni (exemplele (6), (7c)). Iată exemplele propuse de N. Smith (1993):

- (22) a. (Act de limbaj)
Promit să mă las de fumat.
- b. (Ziaristul sportiv comentează în direct un meci):
Mutu primește balonul, șutează și ratează.

[În (a), prezentul verbului performativ a promite face parte dintr-un act de limbaj exprimând un angajament pe care locutorul îl ia privind o acțiune viitoare. Fraza (b) descrie acțiuni care se desfășoară sub privirile comentatorului și spectatorilor și posibil (dacă meciul este transmis de televiziune) și sub privirile telespectatorilor.]

Tratarea timpurilor verbului în acest cadru teoretic situează folosirea lor în interfața dintre semantică și pragmatică, deoarece semnificația frazei la nivelul semantic (sintetizată de valoarea ei de adevăr) este explicitată pe baza principiului compoziționalității, dar este completată cu elemente pragmatice. În cazul predicativității, principiul lui Frege se manifestă în felul următor:

- dacă predicativitatea este exprimată de un verb, semnificația sa provine din valorile semantice ale lexemului verbal (modul acțiunii sau *Aktionsart*), combinate cu sensul morfemelor verbale care adaugă informații de tip persoană, număr, timp, aspect, modalitate;
- predicatul este interpretat ca o funcție ce ia ca argumente alte sintagme ale propoziției, sintagme care aduc alte informații, conform rolul semantic al fiecărui actant;
- din combinația elementelor descrise mai sus (valorile funcției-predicat pentru nominalele-argumente), rezultă semnificația propoziției care, în cazul afirmațiilor, este constituită de obicei dintr-o informație complexă privind un fragment al universului extralingvistic. Dacă această informație descrie corect situația extralingvistică, propoziția va primi valoarea 'adevărat'; dacă nu, va avea valoarea 'fals'. Acesta este motivul pentru care se consideră că semnificația unei propoziții este sintetizată de valoare ei de adevăr ('adevărat' sau 'fals'), care ne spune dacă propoziția descrie în mod adecvat, sau nu, situații din universul (extralingvistic) despre care discursul transmite informații.

Cele trei etape descrise mai sus țin de interpretarea semantică a propoziției. Însă sensul complet al unei astfel de construcții nu poate să rezulte numai din raportarea informațiilor semantice la co(n)textul de ocurență. Co(n)textul îi permite receptorului să înțeleagă propoziția datorită unor operații mentale complexe, cum ar fi inferențele, care implică și cunoștințele lingvistice și extralingvistice (enciclopedice) pe care locutorii le posedă. Contextualizarea reprezintă, deci, operația prin care pragmatica (mai ales cea cognitivă) aprofundează și completează informațiile aduse de semantică.

6.2.2. Perfectul compus

Ca și celelalte timpuri verbale ale indicativului, perfectul compus prezintă două valori esențiale, una aspectuală, cealaltă temporală. Din punct de vedere aspectual, această formă este corespondentul perfectiv al prezentului, exprimând o predicatie telică, deci faptul că acțiunea a ajuns la faza sa finală, starea rezultativă instaurându-se în prezent.

- (23) a. Vino să mănânci, **am pregătit** o salată bună.
- b. Vino să mănânci, **pregătesc** o salată bună.

c. *Amicul*: «- Câte ceasuri ai?» *Niță*: «- Ce-ți pasă?» *Amicul*: «- Vorba e, vreau să știu unde e Mița acuma.» *Niță (plictisit)*: «- Trei și jumătate trecute.» *Amicul*: «- [Trenul] **a plecat din Pitești...** » (I. L. Caragiale, *CFR*, în volumul *Momente și schițe*, 1901)

d. E ora trei și jumătate. **Trenul pleacă din Pitești** (și se îndreaptă spre Slatina / dar se oprește brusc, cu o smucitură).

[*Cele două predicatii telice (a_pregăti_o_salată și a_pleca) sunt perfective în (a) și (c) și imperfective în (b) și (d). Propoziția (b) se pretează la două lecturi: vorbitorul este în curs de a prepara salata în momentul t_0 sau își anunță intenția de a o pregăti într-un viitor foarte apropiat. Exemplul (d) ne spune că trenul, în mișcare, ieșea gara dar se găsește încă acolo. Dovadă că enunțul este compatibil atât cu o continuare a acțiunii cât și cu întreruperea ei.*¹² Este evident că perfectul compus din (a) și (c) exprimă perfectivul, adică faptul că predicatia a atins faza finală: salata este pregătită, trenul nu mai este în gară.]

Din punct de vedere temporal, perfectul compus exprimă frecvent o anterioritate față de un prezent. Dacă acest prezent este deictic, perfectul compus va fi deictic și el:¹³

(24) a. Nu știu cum venise vorba de oameni deștepți, și zic eu: «- Uite, Mache e băiat deștept... că știi că eu te-**am considerat** întotdeauna ca foarte deștept, nu că mi-**ești** amic, fiindcă mai la urmă, dă-mi dai voie să-ți spun, n-**am** nici un interes să-și fac curte...» (I. L. Caragiale, *Amicii* în volumul *Momente și schițe*, 1901)

b. CHIRIAC: [...] pe nea Ghiță Țircădău nu l-a putut găsi gornistul deloc. **A fost** la el și ieri și astăzi cu biletul; cică n-a dat pe-acasă de trei zile! (I. L. Caragiale, *O noapte furtunoasă*, Actul I, scena II, 1879)

c. «- Bă, n-auzi, **a ieșit** profesorul? » Iar Camil [Petrescu] i-a răspuns amuzat: «- **Chiar acum a ieșit!**» (Grigore Băjenaru, *Bună dimineața, băieți*, 1972, pag. 2)

[*În toate aceste exemple perfectul compus se raportează la prezentul deictic: în (a) este vorba despre un verb de stare (a considera) care exprimă o situație ce s-a instaurat în trecut și care continuă și în prezent; în (b) verbul telic (a fi la cineva cu sensul de 'a merge la cineva acasă') se referă la o situație care s-a manifestat de două ori în intervale ce precedă momentul vorbirii, explicitate de adverbele și ieri și astăzi; predicatia telică non durativă a ieși se referă la o acțiune ce a avut loc într-un moment anterior momentului t_0 .]*

Din punct de vedere aspectul, perfectul compus exprimă mai ales valoarea unei stări rezultate, care se instaurează datorită unui eveniment anterior care a produs-o (Desclés/ Guentchéva 2003):

(25) a. Călugării muncesc mult: **au secat** balta.

b. Balta **a secat** / **s-a uscat** | Balta **este secată** | **uscată**. (după Desclés/ Guentchéva 2003, 50)

[*Predicațiile din aceste exemple subliniază instaurare unor stări rezultative: procesul de secare a bălții conduce, în faza finală, la starea rezultativă din (b): în locul unde fusese balta, în momentul t_0 terenul este uscat.]*

Această capacitate a perfectului compus de a exprima, în faza finală a predicatiei, instaurarea unei stări noi, rezultat al predicatiei, caracterizează mai ales verbele care exprimă evenimente tranziționale (*a seca (un lac, un râu), a lumina, a stinge (lumina/ un foc), a acoperi, a zugrăvi (o cameră), a spăla (farfuria/ rufe), etc.*).

De multe ori, în corelație cu prezentul, perfectul compus se referă la o predicatie ce s-a desfășurat în trecut dar ale cărei consecințe (starea rezultată) se manifestă în prezent:

(26) a. **Lache**: «-Bonsoar, Mache. » **Mache**: «- Bonsoar, Lache. » **L.**: «-**Ai venit** de mult? » **M.**: «-Nu... De vreo zece minute... Iei o bere? » (I. L. Caragiale *Amici*, în volumul *Momente și schițe*, 1901)

b. [Moara] e părăsită de când **a cumpărat-o** Naiba, **acum vreo cincisprezece ani**, dacă nu și mai mult. Noi așa îi spunem, „moara din dud”, fiindcă **a fost înjghebată** numai din bârne de dud. (Vlad Mușatescu, *De-a baba oarba*, 1976)

c. Exorbitantele mele dalii nu mai **sunt** decât gheme de zdrențe, murdare și umede, încălcite jalnic și suspendate milog; fragezii mei trandafiri **atârnă** bătrâni dintre frunzele putrede; cârciumăresele **s-au uscat** deodată, biete vreascuri pierzându-și până și amintirea culorii; frunzele pomilor **s-au mototolit** pe crengi, lipsite până și de demnitatea căderii. În două, trei zile, totul va intra în putrefacție. (Ana Blandiana, *Coridoare de oglinzi*, 2003)

¹² Folosirea imperfectivă (la prezent sau la imperfect) a unui verb telic punctual, ca *a pleca, a ieși, a intra*, pune o problemă interesantă: la imperfectiv aceste verbe ne spun că predicatia se găsește în faza pregătitoare (trenul se pregătea să plece din gară, Ion se pregătea să intre sau să iasă) dar acțiunea de a pleca, de a ieși sau de a intra nu a fost (încă?) realizată.

¹³ În noua ediție a *Gramaticii Academiei*, se propune termenul de 'perfect recent' (Manea 2008: 418) pentru situațiile în care perfectul compus este însoțit de adverbiale temporale deictice ce tipul *de curând, recent, de-abia, tocmai*, etc. Trăsătura 'recent' pare însă să fie mai degrabă o trăsătură a adverbialului decât a perfectului compus.

[În dialogul din (a) în momentul vorbirii Lache se găsește în berărie, consecință a faptului că a ajuns acolo în urmă cu zece minute. În (b) vorbitorul insistă asupra consecințelor acțiunilor de a cumpăra și de a construi moara din scânduri de dud: moara se înalță încă și este încă proprietatea unuia din personaje, Naiba, drept consecință a faptului că acesta a cumpărat-o. În exemplul (c) în momentul t_0 cârciumăresele sunt ofilite și frunzele pomilor sunt mototolite. Perfectul compus focalizează asupra atingerii acestei faze finale.]

Perfectul compus deictic este deseori însoțit de adverbiale deictice, care îl situează de cele mai multe ori în trecut, cum ar fi *ieri*, *de curând*, *tocmai*, etc. Dana Manea susține că perfectul compus deictic este incompatibil cu adverbe ce desemnează prezentul sau viitorul, citând exemplele, evident, incorecte **măine am vorbit cu tine* sau **acum¹⁴ (când discutăm) am vorbit cu tine* (Manea 2008: 416). Trebuie să remarcăm că această observație este valabilă numai pentru verbele care exprimă procese non telice, dar nu se aplică întotdeauna la verbe care semantic exprimă alt tip de predicății:

(27) a. Pot să jur că nu cunoști groapa noastră de gunoi. Și ce groapă de gunoi! E cam de vreo douăzeci de ori mai lungă sau mai lată decât casa lui Vrăbete, aia mare. Pe vremuri era acolo o baltă cu pește. **Acum a secat.** (Nicuță Tănase, *M-am făcut băiat mare*, pag. 41, 1964)

b. [...] după câteva săptămâni, cum s-a întors în oraș, s-a arătat iar la tribunal ca să-și facă obiceiul. **Acum a intrat** la o moșie, păzește vitele la baltă și, de câte ori vine prin oraș, dă câte-o raită la tribunal, și, după ce trage câte-o huiduială tribunalului, se întoarce înapoi cuminte la treaba lui. (Jean Bart, *O protestare postumă*, în volumul *Datorii uitate*, 1916)

c. Oricum **de mâine s-a terminat** cu distracția pentru elevi, începe școala, începe trezitul dimineața, gata cu ieșirile în oraș [...] (<http://mogafloirin.com/?tag=invatamant>)

[În (a) perfectul compus deictic insistă asupra stării rezultate, stare care se manifestă în prezent, de unde compatibilitatea sa cu adverbul *acum*; în (b) adverbul *acum* desemnează un interval mai larg ce include t_0 , iar perfectul compus subliniază faptul că starea desemnată (de angajat la o moșie) s-a instaurat în trecut, un trecut nu neapărat recent și continuă să se manifeste în t_0 ; în (c) este vorba despre o predicăție telică, ce focalizează pe atingerea fazei finale, ce instituie o situație ce se va manifesta în viitor, de unde compatibilitatea cu un adverbial ca *de mâine* care plasează întreaga predicăție în viitor.]

Exemplele de mai sus dovedesc că perfectul compus este compatibil cu adverbiale care situează predicăția în prezent sau în viitor, dacă este vorba despre verbe de stare sau de verbe telice. Adverbialele pot exprima intervale semi-deschise, care își au una din limite în prezent dar au început în trecut (*până acum/ azi, de x zile/ săptămâni/ ani*, etc.), sau încep în prezent și continuă în viitor (*de acum (înainte), de mâine, în x timp*, etc.)

(28) a. Nu știu cum ți s-a părut că **până acum nu ți-am spus** cine sunt dar, te rog, iartă-mă; nu **a fost** într-adins. (Matei Caragiale, *Craii de curtea veche*, 1916)

b. Dar ce căutați la noi cu atâtea bagaje? Nu cumva mergeți la ruine? **De vreo trei ani n-a mai fost** nimeni **pe-acolo**. (Constantin Chirilă, *Cireșarii*, vol. 2, 1958)

c. La început trăgeam non-stop din ea [din țigara electronică]. Acum dacă mai trag de doua trei ori pe zi. Cred că **într-o luna am terminat** și cu asta. Deci atunci mă voi fi lăsat de fumat. (<http://ionuttudorica.blogspot.com/2011/05/cum-te-lasi-de-fumat-cu-tigara.html>)

[În exemplele (a) și (b), stările denotate de forma negativă a verbului a spune respectiv de predicatul nominal *a fi la ruine* au început în trecut și vor înceta la t_0 ; în (c) viitoarea stare va fi instaurată la o lună după t_0 , în contextul respectiv este posibilă folosirea prezentului sau viitorului (într-o lună termin/ voi termina) dar perfectul compus accentuează caracterul perfectiv al acțiunii.]

În calitate de corespondent perfectiv al prezentului, perfectul compus poate exprima toate valorile speciale ale acestui timp. Ca și prezentul, perfectul compus poate desemna un eveniment ulterior, mai ales dacă vorbitorul are intenția de a-l înfățișa ca având loc într-un interval foarte apropiat de momentul vorbirii. Alegerea perfectului compus indicând dorința de a sublinia caracterul perfectiv al predicăției:

(29) a. Așteaptă-mă, **am terminat**.

b. Așteaptă-mă, în cinci minute **am terminat**

[În aceste exemple, perfectul compus este deictic: în (a) această formă exprimă simultaneitatea perfectivă cu momentul vorbirii, în (b) este corespondentul unui prezent perfectiv 'extins', desemnând o acțiune care va fi încheiată într-un moment ulterior.]

¹⁴ Dana Manea (2008b) remarcă faptul că singura posibilitate de ocurență a adverbului *acum* cu verbe la perfectul compus este legată de semnificația «cu puțin timp în urmă» ca în *acum a ieșit*.

Ca și prezentul, perfectul compus poate exprima de asemenea valori omnitemporale perfecte:

(30) a. Ce **n-a învățat** Ionică, învață Ion. (proverb)

b. Alții **au sădit** ceea ce eu mănânc, eu plantez ceea ce alții vor mânca. (proverb)

[În aceste două proverbe, verbele la perfectul compus *emfatizează stare rezultativă*: rezultatul faptului de a nu învăța când ești tânăr, este că mai târziu nu ai cunoștințele necesare și trebuie să înveți atunci; rezultatul sădirii unor plante comestibile este acela că acestea pot ulterior să servească drept hrană, de la o generație la alta.]

De multe ori, perfectul compus exprimă o predicție situată în întregime în trecut, față de un prezent deictic sau față de un alt reper temporal:

(31) a. «- Unde mi-ai **fost**?» răsună de-afară glasul cucoanei Catina. «- **Am vorbit** oleacă cu duduia matale», răspunde Olguța cu o moldovenească ad-hoc. (Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, vol. II, 1927)

b. «- **A fost** odată un fecior de cioban», începu repede Simina, fără să-i mai lase timp s-o întrerupă. Și când **s-a născut** el, ursitoarele i-**au spus**: “Să iubești o împărăteasă moartă!” Mama lui **a auzit** și **a început** să plângă. Cealaltă ursitoare, căci erau trei, **s-a milostivit** de jalea ei și **a adăugat**: “Și te va iubi și împărăteasa pe tine!”» (Mircea Eliade, *Domnișoara Cristina*, 1933)

[Textul din (a) *ilustrează situația în care cele două verbe la perfectul compus exprimă acțiuni situate într-un trecut ce se raportează la momentul vorbirii. În (b) aceeași formă morfologică exprimă acțiuni sau stări ce se situează complet în trecut, fără nici o referire la prezent; este vorba de un trecut narativ nedeterminat.*]

Dacă este folosit non-deictic iar intervalul de referință este situat în trecut, perfectul compus intră în concurență cu perfectul simplu, mai ales în limba scrisă.

Uneori adverbiale deictice ce desemnează intervale posterioare momentului t_0 , însoțesc verbe la perfect compus pentru a exprima acțiuni planificate, care vor avea loc în viitor:

(32) a. Comisia de Disciplină a FRF **a rămas** în pronunțare **pana joi** în cazul echipei Rapid. (<http://sport.hotnews.ro/stiri-fotbal-21187621-comisia-disciplina-frf-ramas-pronuntare-pana-joi-cazul-echipei-rapid.htm> 25.06.2017)

b. Premierul V. P. **a anunțat** joi seară, la întoarcerea de la Bruxelles, că **a stabilit pentru săptămâna viitoare** o întâlnire cu președintele T. B. în care să discute teme de politică externă, pentru consultarea asupra unui punct de vedere unitar în reprezentarea României. (www.Realitatea.net, 10 mai 2012)

[În (a) comunicatul de presă este postat miercuri 27 iulie 2016; starea instaurată se prelungește, hotărârea comisiei urmând să fie comunicată joi, 28 iulie 2016; în (b) adverbialul săptămâna viitoare desemnează intervalul în interiorul căruia va avea loc întâlnirea; verbul a stabilit se referă la un moment anteriorul seriei de joi, 10 mai 2012.]

Este posibil ca perfectul compus să apară atât în stilul direct cât și în cel indirect, ca «voce a naratorului»; în primul caz desemnând intervale temporale deictice, în cel de al doilea - perioade din trecut:

(33) Cu vreo săptămână înainte de teză, profesorul ne citește “Cetatea Neamțului” de Dimitrie Bolintineanu și întreabă: «- Ei, cine crede că poate s-o citească așa cum **AM CITIT-o** eu?» Știam să citesc binișor și cu intonație. **M-am ridicat** în picioare, cu cele două degete ale mâinii drepte întinse: «- Eu, domnule profesor!» «- Poftim, te rog!» **Am citit** bucată în întregime. «- Mulțumesc! **AI CITIT** mai bine decât mă așteptam. Cum te numești?» **I-am spus** numele. **M-a căutat** în catalog. «- Ți-**AM PUS** nota 9!» **M-am îmbujorat** de fericire. Nu mai avea nimeni din clasă 9 la Română. (Grigore Băjenaru *Çișmigi*, 1942)

[În acest text, formele scrise cu litere maiuscule sunt deictice și perfective, referindu-se la acțiuni ce au avut loc cu puțin înainte de t_0 (am_citit-o, ai_citit, ți-am_pus_nota_9); celelalte forme de perfect compus se referă la acțiuni perfective situate în trecut, în perioada în care naratorul era elev de liceu. Predicațiile non deictice formează un lanț narativ: a_se_ridica_în_picioare → a_citi_bucata → a_spune_numele → a_căuta_în_catalog → a_se_îmbujora.]

Din punctul de vedere al pragmaticei cognitive, perfectul compus reușește să exprime o mare varietate de relații temporale, datorită inferențelor făcute de către locutori, în procesul cognitiv-pragmatic de atribuire/identificare a referinței. Ca și în cazul prezentului, dacă mai multe verbe la perfect compus apar în succesiune în text, forma de perfect compus poate denota situații predicative simultane, situații predicative în succesiune sau situații predicative în care ordinea apariției în text nu corespunde ordinii lor cronologice.

(34) Mai târziu, **a venit** în orașelul nostru, întors din Germania, un tânăr inginer, cu care după câteva luni **m-am măritat**. Aveam optsprezece ani și D. nouăsprezece. Când **a auzit** că s-a hotărât logodna mea, **a venit** și mi-a spus întâia oară ceea ce știam de la sora lui, că mă iubește și că are să se omoare. **Am fost** mirată când **am aflat** cătă poezie

făcusem până atunci fără să știu, m-a **mișcat** durerea lui, **am plâns** amândoi, dar m-**am măritat** cu celălalt, care, după cum îmi explica mama, avea o frumoasă carieră. (Camil Petrescu, *Patul lui Procust*, 1933)

[În această secvență, ordinea de ocurență a verbelor la perfectul compus corespunde ordinii de succesiune cronologică a evenimentelor. Este deci vorba despre o secvență narativă.]

(35) a. Ion și-a **rupt** piciorul.

b₁. **A schiat** pe o pârtie periculoasă.

b₂. **A avut** un accident de mașină. (după N. Smith 1993: 31)

[Spre deosebire de exemplul precedent, în ciuda faptului că toate verbele sunt la perfectul compus, ordinea de ocurență poate fi diferită de ordinea cronologică: dacă textul constă din succesiune (a) - (b₁), este clar că Ion mai întâi a schiat și ulterior și-a rupt piciorul. În schimb, în cazul secvenței (a) - (b₂), cele două evenimente (a-și rupe piciorul în t₁ și a-avea un accident în t₂) sunt cvasi simultane, în sensul că t₁ este inclus în t₂.]

Această interpretare este asigurată de mai multe elemente: receptorul presupune că informațiile pe care le primește sunt pertinente pentru tema discutată, deci presupune că există un anumit tip de legătură între diferitele propoziții din text. Această legătură implică raporturi cronologice și logice, bazate nu numai pe cunoștințe lingvistice dar și pe cunoștințe enciclopedice, privind situații din universul extralingvistic. Pe baza acestor elemente, receptorul înțelege că acțiunile relatate în (34) sunt în succesiune cronologică, în timp ce evenimentele din (35 a - b₁) s-au desfășurat în ordinea inversă ocurenței în enunț, iar evenimentele din secvența (35 a - b₂) denotă predicatii cvasi-simultane. Faptele relatate în (35b₁) și (35b₂) constituie cauza evenimentului din (35a), cel puțin în una dintre interpretările posibile. Interpretarea corectă are, deci, o explicație cognitivă, deoarece orice receptor știe că întotdeauna cauzele precedă efectele.

Cunoștințele enciclopedice permit receptorului să interpreteze corect enunțurile în care se manifestă o 'dezordine temporală', adică enunțurile în care ordinea de ocurență a predicatelor în mesaj este contrară ordinii lor cronologice:

(36) Fred **s-a căsătorit** cu o ziaristă. **S-au logodit** la mare. **S-au cunoscut** în București, la o petrecere în casa unor prieteni comuni. (după N. Smith 1993, 32)

[Cunoștințele enciclopedice ne permit să stabilim ordinea cronologică corectă: știm că logodna are loc înainte de căsătorie și că, pentru a te logodi, înainte trebuie să-ți cunoști logodnicul sau logodnica. Ordinea cronologică este, evident a_se_cunoaște_la_o_petrecere → a_se_logodi → a_se_căsători.]

Uneori cronologia predicatiilor nu poate fi stabilită, pentru că locutorul nu dă informații specifice, probabil pentru că nu consideră ordinea predicatiilor importantă pentru tema conversației:

(36) Anul trecut **au avut loc** multe schimbări în viața prietenilor noștri: Paul și Ana **s-au căsătorit**, Ștefan **s-a mutat** în Italia iar Narcisa **a publicat** un roman polițist care a avut mare succes.

[Predicațiile care ilustrează schimbările intervenite în viața persoanelor despre care se vorbește nu sunt ordonate din punct de vedere cronologic: nu știm dacă căsătoria lui Paul și Ana a avut loc înainte sau după mutarea lui Ștefan în Italia, nici dacă publicarea romanului polițist a avut loc înainte de căsătorie sau de mutare.]

Această descriere a mecanismelor de exprimare a raporturilor cronologice arată că teoria pertinentei, propusă de Sperber/ Wilson (1986) poate fi folosită pentru înțelegerea și descrierea modului în care timpurile verbale funcționează în discurs (N. Smith 1993).

În mod cu totul excepțional, în general sub presiunea contextului, perfectul compus este folosit pentru predicatii care sunt întrerupte, deci care nu își ating, cel puțin momentan, faza finală:

(37) Am constatat atunci pe figurile redactorilor o mare satisfacție pentru succesul cronicelor teatrale, succes a cărui confirmare deplină era pasul de umilire ce eu făceam. **Am salutat** și **AM PLECAT**. **Când să ies**, iată că intră pe ușe, cine? vechea mea cunoștință, d. Nicu Ionescu. [...] **M-am oprit** să schimb câteva vorbe cu dânsul. (I. L. Caragiale, *Autoritate*, în volumul *Momente și schițe*, 1901, Wikisource)

[În acest fragment avem o secvență de verbe la perfectul compus ce redă o înlănțuire de acțiuni telice: în mod normal forma am plecat implică atingerea fazei finale, deci faptul că locutorul a părăsit zona în care se găsea la un moment dat. Vedem însă că acțiunea a fost întreruptă înaintea realizării fazei finale, locutorul având dorința de a ieși (faza finală a acțiunii desemnate de a pleca) dar schimbându-și intențiile din cauza intrării și apoi a convorbirii cu Nicu Ionescu.]

6.2.3. Imperfectul

Mulți lingviști consideră imperfectul ca timpul anaforic prin excelență pentru că este un timp la care se manifestă dependența reverențială. Este un timp ce denotă un proces situat în afara actualității prezente a locutorului (Riegel/ Pellat/ Rioul 1994, 305). Imperfectul are ca valoare specifică «exprimarea unei acțiuni trecute durative care se află într-un raport de simultaneitate cu altă acțiune trecută» (Mioara Avram 1986, 175). Semantica imperfectului se constituie în jurul a trei categorii gramaticale: timpul, care situează predicăția în trecut, aspectul imperfectiv și valoarea modală, care îl situează în câmpul ipoteticului.

Din punct de vedere aspectual, imperfectul exprimă, deci, imperfectivul, o predicăție ale cărui limite nu sunt exprimate.¹⁵ Focalizează asupra fazei interne a predicăției, caracteristică i-a făcut pe lingviști să vorbească despre o prezentare a situației predicative din interior, situație parțial realizată și parțial de continuat:

(38) a. . Să vezi ce s-a-ntâmpnat unui negustor, un prieten al meu!... **Venea** cu doi inși de la Roman în clasa-ntâi... I-a luat vreo opt mii de lei... Știi cum? Unul i-a tot dat să bea niște vin dulce cu dresuri, și altul i-a dat să fumeze o țigară, cu afion, cu dracu știe ce... A adormit omul buștean... Când s-a trezit la București cu capul buimac, **era** singur în vagon, și tot, blană, geamantan, bani, ceas, tot îi luaseră. (I. L. Caragiale *Accelerat* no. 17, în volumul *Momente și schițe* 1901)

b. La mijlocul scării, am întâlnit un elev care **cobora**. S-a inclinat respectuos și mi-a spus: «- Bună dimineața, domnule profesor!» (Grigore Băjenaru, *Bună dimineața băieți*, 1972)

[În aceste exemple verbele a veni, a fi și a coborî la imperfect prezintă fazele interne ale predicățiilor: verbele dinamice, arată că deplasarea era în curs de desfășurare: venea (cu trenul) ne spune că voiajul în tren de la Roman la București era în curs de realizare, ca și cobora (scara); în cazul predicăției statice era (în vagon) este desemnată o stare de durată, instaurată anterior.]

Temporal, imperfectul are ca valoare *esențială* simultaneitatea cu evenimente din trecut, valoare ce se regăsește și în celelalte limbi romanice.¹⁶

(39) a. [Dl. Nazarie] **vorbi** câteva minute în șir, pe nerăsuflăte, parcă i-ar fi fost teamă să se oprească, să nu-l înghită cumva tăcerea. **Vorbi** despre săpături, despre sărăcia de la Muzeul de Antichități, despre frumusețea acestor câmpii dunărene. Egor **privea** câteodată, pe furiș, spre d-na Moscu. **Asculta** ca vrăjită, dar pictorul își **dădea** prea bine seama că nu aude un cuvânt. (Mircea Eliade, *Domnișoara Cristina*, 1933)

b. O semilună pală, brodată pe un steag, **lucea** și atunci pe înaltul unui catarg, și tu desigur, cu fața întoarsă peste umăr, ai trebuit să privești tristă pe largul întinselor valuri ce te **despărțeau** de țara ta... (Dimitrie Anghel, *Mama*, în vol. *Fantome*, 1911)

[Toate verbele la imperfect din aceste exemple exprimă predicății simultane non deictice, localizate în trecut: în (a) simultaneitatea verbelor la imperfect a privi, a asculta, a-și da seama se raportează la cele două ocurențe ale verbului regent a vorbi la perfectul simplu care le precedă; în (b) localizarea pe axa trecutului se face cu ajutorul unui adverb temporal (atunci) și a unui verb la perfectul compus (ai trebuit); față de aceste repere, imperfectul verbelor a lucii și a despărți exprimă simultaneitatea.]

Imperfectul, fiindcă nu desemnează limitele predicăției, este compatibil mai ales cu adverbiale care indică limita inițială a predicăției sau intervalul temporal din interiorul acesteia, fiind incompatibil cu adverbialele marcând limita finală:

(40) a. Atunci, conu Dinu, care îi **privea de un sfert de ceas** cum își dau arama pe față, **pofti** pe câteșipatru preoți să înceapă slujba, că șade rușine, fiecăruia fiindu-i păstrată plata ce i se cuvine. (Duiliu Zamfirescu, *Viața la țară*, 1894, Wikisource)

¹⁵ În lingvistica franceză se folosește ca sinonim pentru 'imperfectiv' termenul de 'aspect secant', metaforă ce are la bază faptul că o (dreaptă) secantă taie o altă dreaptă, o curbă sau un cerc. Termenul a fost propus de Gustave Guillaume, care a formulat opoziția între 'aspectul secant', lipsit de limite și 'aspectul global' (perfectiv), în care cele două limite ale predicăției sunt exprimate explicit sau implicit (Guillaume 1965: 61-62). Opoziția se regăsește în numeroase studii dedicate sau cuprinzând capitole consacrate timpurilor verbului în limba franceză (Wilmet 1970, Riegel/ Pellat/ Rioul 1994/ 2009, Anne Carlier 2002, Berthonneau/ Kleiber 2006, etc.).

¹⁶ Imperfectul pare să prezinte folosiri analoge în limbile romanice literare, unde este un element important al 'concordanței timpurilor', exprimând simultaneitatea pe axa trecutului: franceză *quand j'étais petite, je passais des heures et des heures à jouer avec mes amis* italiană *quando ero bambina, passavo delle ore intere a giocare con le mie amiche*; spaniolă *cuando era niña, pasaba horas y horas jugando con mis amigas*; română *când eram mică, mă jucam ore întregi cu prietenele mele*. (v. pentru alte amănunte Capitolul 7)

- b. **Într-o noapte**, Grigore **auzea** lunecarea tăcută a gunoaielor. Pe acoperișul bordeiului **se topea** zăpada. Bătrânul **simțea** cum tot pământul acela sterp **se trăgea** mai spre fund, așezându-se strat peste strat. (Eugen Barbu, *Groapa*, 1957)
- c. **Era ora șase seara. Zi de lucru.** Aleile grădinii **erau** aproape pustii înspre porțile principale, și soarele, apunând, aurea nisipul, în vreme ce bascheții de liliac **se scufundau** în umbra serii. (Panait Istrati, *Chira Chiralina*, 1923, Wikisource)

[În (a) *adverbialul* de un sfert de ceas *desemnează începutul intervalului în care are loc procesul marcat de verbul* a privi; în (b) și (c), *este desemnat intervalul în interiorul căruia au loc predicățiile imperfective: într-o noapte în (b) și ora șase seara, zi de lucru în (c).*]

În ceea ce privește modul specific de desemnare a timpului, Liliane Tasmowski-De Ryck (1985) a arătat că imperfectul are drept caracteristică esențială dependența reverențială, în sensul că un enunț la imperfect trebuie să fie legat de un antecedent temporal. Această caracteristică a fost evidențiată de un număr important de lingviști, între alții de Riegel/ Pellat/ Rioul (1994):

«Imperfectul nu poate să introducă singur un reper temporal nou, ci se sprijină în general pe un reper temporal dat de un verb anterior sau de o indicație temporală (în acest sens, imperfectul funcționează ca un timp ‘anaforic’).¹⁷ (Riegel/ Pellat/ Rioul 1994: 306)

Observația de mai sus, făcută în legătură cu modul de funcționare al imperfectului în limba franceză, este valabilă și pentru imperfectul românesc, considerat și el un timp anaforic (Dana Manea 2008: 401). Relația anaforică exprimată de imperfect este mai ales cea de simultaneitate, deci de coreferință temporală. Momentul de localizare temporală la care se raportează imperfectul poate fi constituit din: (i) un eveniment din trecut menționat într-o propoziție anterioară (*Victor a deschis/ deschise ușa și a văzut/ văzu că Dora citea o carte*); (ii) o subordonată temporală (*Când Victor a deschis/ deschise ușa, a văzut/ văzu că Dora citea o carte*); (iii) un adverbial temporal, deseori la început de propoziție (*voiam să revăd acest tablou magnific; o săptămână mai târziu eram la Florența*) (Kleiber/ Berthonneau 1993).

După cum se poate vedea din exemple, antecedentul imperfectului este deseori un eveniment exprimat înainte de un verb la o formă personală perfectivă, de obicei la perfectul simplu sau la perfectul compus. Din punctul de vedere al relațiilor discursive, propoziția la imperfect constituie un Fundal (*Background* în terminologia lui Asher/ Lascarides 2003) al evenimentului exprimat de verbul perfectiv:

- (41) La 6 seara, Paul **a intrat/ intră** în cameră. Așezată în fotoliul ei preferat. Maria **citea** ziarul.

[*Forma perfectivă a predicăției a_intra_in_cameră ($e_1 \subseteq t_1$) oferă ancorarea temporală pentru cel de al doilea eveniment (a_citi_ziarul): cele două evenimente au avut loc într-un moment anterior timpului codificării ($t_1 > t_0$), interval identificat mai bine de adverbialul la șase seara. Referința temporală a imperfectului verbului a_citi ($e_2 \subseteq t_2$) depinde de ancorarea temporală introdusă mai înainte, deoarece imperfectul situează predicăție într-un interval mai larg, care se raportează la t_1 și care îl conține: $t_1 \subseteq t_2$.]*

Relația anaforică se poate manifesta și în raport cu o situație non explicitată. Acest tip de anaforă este similar cu anafora nominală asociativă, discutată de Kleiber (2001). Molendijk (1996) propune exemplul următor, inspirat de Tasmowski-De Ryck (1985, 70):

- (42) [Situație. Două persoane aud un zgomot.]

A: «- Ce-o mai fi și **asta**?!» B: «- Oh, nimic, Petre care **închidea** ușa.»

[În acest dialog, imperfectul explică originea zgomotului pe care locutorii l-au auzit și care este desemnat foarte vag de demonstrativul *asta*; închiderea ușii fiind cauza zgomotului, scârțâitul ușii și sunetul produs de contactul dintre ușă și toc sunt (cvasi) simultane cu închiderea; intervalul denotat de imperfectul *închidea* este, deci, coreferențial cu scârțâitul și lovirea ușii de toc care nu sunt explicitate în dialog.]

Molendijk (1996, 307) a arătat că imperfectul se poate referi și la situații temporale presupuse sau implicite:

- (43) a. Ion a fost dat afară. Nimeni nu s-a mirat. Nu-și **îndeplinea** bine îndatoririle.

b. Ion porni din nou. Drumul era foarte alunecos. **Înainta** cu precauție.

¹⁷ « L'imparfait ne peut guère introduire à lui seul un repère temporel nouveau, mais il s'appuie généralement sur un repère temporel installé par un verbe antérieur ou une indication temporelle (en ce sens, il fonctionne comme un temps 'anaphorique'). »

- c. Maria era deja în întârziere când taxiul a oprit în fața blocului. Ajunsă a gară, a căzut și și-a scrântit glezna. **Alerga** pe peron să prindă trenul.

[În (a) *antecedentul temporal al propoziției la imperfect nu este un fapt exprimat lingvistic mai înainte ci o situație ne-explicită: Ion avea un loc de muncă, circumstanță presupusă de verbul a da afară, aici cu sensul de «a concedia». În (b), propoziția la imperfect (înainta cu precauție) precizează modul de realizare al acțiunii a_merge, informație care nu este formulată în fraza precedentă, ci numai presupusă de verbul a porni. Exemplul (c) arată că formele la perfectul compus care precedă imperfectul îi furnizează numai indirect intervalul temporal de referință: propoziția ce conține verbul la imperfect alerga constituie explicația pentru predicțiile a_cădea și a-și_scrânti_glezna. Receptorul poate, deci, deduce că intervalul predicției la imperfect precedă cele două predicții la perfectul compus, pentru că orice cauză precedă efectul.]*

Concepția despre valoarea coreferențială a imperfectului se lovește de un număr de dificultăți, puse în evidență de Kleiber/ Berthonneau (1993). Simultaneitatea despre care se vorbește este o simultaneitate **globală**, în sensul că această formă a verbului desemnează un interval nelimitat care înglobează de multe ori temporalitatea antecedentului. Această considerație este valabilă mai ales dacă antecedentul este constituit de o predicție dinamică și telică: în (41) intervalul în care are loc deschiderea ușii este inclus în intervalul mai larg în care Maria citea.

Simultaneitatea globală este mai puțin clară în cazul anaforelor indirecte, ca cele din (43c), unde intervalul exprimat de imperfectul verbului *a alerga* precedă intervalul denotat de verbele la perfectul compus *a cădea* și *a-și scrânti glezna*. Pentru a rezolva aceste probleme, Kleiber/ Berthonneau (1993) au propus două modificări la nivel teoretic: anafora exprimată de imperfect trebuie considerată ca o reluare a **situației anterioare**, nu numai a temporalității; deci imperfectul reia și elemente semantice ale lexemului verbal. Această reluare anaforică este parțială, ceea ce explică termenul de ‘timp anaforic meronimic’¹⁸ propus de cei doi autori pentru imperfect. Astfel, predicția la imperfect din (43c), *alega* este o parte consistentă a situațiilor predicative descrise de verbele la perfectul compus ce formează o secvență în succesiune (*a căzut* → *și-a scrântit glezna*): Maria alerga în momentul în care a căzut și și-a scrântit glezna. Observații similare pot fi făcute despre relația dintre verbele la imperfect din (43a) și (43b) (*îndeplinea* și *înainta*) și ansamblul situației extralingvistice prezentate.

În ceea ce privește relația dintre cele două proprietăți ale imperfectului (aceea de a fi anaforic și de a exprima aspectul imperfectiv) lingviștii au dezbătut problema dacă valoarea imperfectivă este cauza folosirii anaforice sau dacă, dimpotrivă, anafora temporală ar trebuie considerată ca producătoare a aspectului imperfectiv. Conform primului punct de vedere (Bres 1998, parțial Gosselin 1996, 1999), caracterul anaforic al imperfectului derivă din valoarea sa aspectuală, care îl lipsește atât de o limită inițială cât și, mai ales, o limită finală. Din cauza acestei caracteristici, locutorul poate identifica intervalul de manifestare al predicției numai datorită identificării unui element temporal din context.

După Laurent Gosselin (1999), formele perfective (perfectul compus și perfectul simplu) își localizează intervalul datorită caracterului delimitat a predicției denotate. Există o diferență între perfectul simplu și perfectul compus, primul fiind mai puțin autonom decât cel de al doilea. Autonomia perfectului compus derivă din posibila sa valoare deictică, caracteristică care îi lipsește perfectului simplu. Vom prezenta analiza pe care o propune Laurent Gosselin pentru exemplele următoare, pentru a explicita diferențele în folosire dintre în perfectul simplu și imperfect:

- (44) a. Plouă ă mărunțel.¹⁹

- b. În acea zi plouă ă mărunțel.
c. Tunetul răsună. Plouă ă mărunțel.
d. A plouat mărunțel.

[După Gosselin, în enunțul (a) *perfectul simplu nu reușește să individualizeze intervalul de referință. Din această cauză, are nevoie de un adverbial de timp, ca în acea zi din (b), sau de intervalul temporal denotat al unui alt predicat, ca în (c) care ne permite să deducem că ploaia a început după producerea tunetului. În schimb pentru enunțul cu verbul la perfectul compus din (d) a plouat, care se raportează la t_0 , localizarea temporală, nu are nevoie de informații suplimentare.]*

¹⁸ Amintim că raportul meronimic este relația între un întreg și părțile sale. De exemplu, cuvântul *fotoliu* se găsește într-o relație meronimică cu lexemele *spătar/ brațe/ picioare* (ale respectivului fotoliu), etc.

¹⁹ Când perfectul simplu este omograf cu prezentul (pentru unele verbe de conjugarea I^a), am indicat prin subliniere vocala care este accentuată pentru a face diferență între cele două forme: *plouă* (prezent) vs. *plouă* (perfect simplu), *anunță* (prezent) vs. *anunță* (perfect simplu), etc.

(45) a. Marți, ploua mărunțel.

b. Marți, Petre s-a plimbat. Ploua mărunțel. (după Gosselin 1999: 25).

[În (a), imperfectul este interpretat anaforic, fenomenul ploii manifestându-se în ziua de marți. Locutorul ne spune că a plouat toată ziua, sau oricum în timpul unei (mari) părți a acestui interval. Anafora poate să reia timpul unui alt eveniment (ca în b). În acest al doilea caz, ploaia pare să privească numai perioada plimbării lui Petre.]

Comparând aceste două analize, Georges Kleiber (2003) a constatat că, dacă acceptăm rezultatul analizei lui Gosselin, rezultă că perfectul simplu este de două ori anaforic, deoarece are nevoie atât de un interval de referință (44b), cât și de o localizare temporală (44c). În același cadru de analiză, se constată că imperfectul este anaforic numai față de un interval de referință care poate fi exprimat direct, de un adverb temporal, ca în (45a), sau indirect, printr-o altă predicatie ca în (45b). Deci imperfectul ar fi mai puțin anaforic decât perfectul simplu, concluzie cel puțin surprinzătoare (Kleiber 2003, 10).

Punctul de vedere opus, care consideră că aspectul imperfectiv al imperfectului derivă din anaforicitatea lui, pleacă de la ideea că intervalul de referință este un soi de variabilă care trebuie să fie legată de un antecedent pentru a avea o localizare. Din cauza legării, intervalul determinat nu poate fi închis, deoarece numai un interval deschis poate fi saturat de un alt interval. În consecință, lipsa de autonomie temporală a imperfectului ar fi caracteristica care implică absența limitelor pentru predicatiile exprimate de verbe, deci caracterul lor imperfectiv. Legătura între anafora și imperfectivitate a fost stabilită de Houwerling (1986). Această teză nu explică însă cum e posibil ca mai-mult-ca-perfectul care este, după cum vom arăta în continuare, un timp perfectiv este în același timp un timp anaforic (vezi secțiunea 6.2.5).

Aceste două abordări, conform cărora, în prima viziune, anaforicitatea produce valoarea imperfectivă sau, în a doua viziune, aspectul imperfectiv produce caracterul anaforic, conduc, fiecare, la complicații teoretice, deci este greu să se tranșeze în favoarea uneia sau alteia.

În cazul imperfectului anaforic, simultaneitatea nu se manifestă întotdeauna, există 'alunecări' dacă imperfectul apare în fraze cu semnificație consecutivă sau cauzală:

(46) Focul **se stinse**, acum **era** întuneric în cameră.

[Deși a fi întuneric se raportează anaforic la perfectul simplu precedent (se stinse), este clar că cele două predicatii nu sunt simultane, ci succesive.]

Această observație pare să mineze cele două concepții discutate mai sus, conform cărora atât caracterul imperfectiv cât și anaforicitatea se bazează pe simultaneitate. Georges Kleiber (2003) și-a manifestat dezacordul cu interpretarea lui Oswald Ducrot (1979), a lui Marc Wilmet (1996) și a lui Laurent Gosselin (1999): pentru Kleiber, diferența între imperfect, pe de o parte, și perfectul simplu/ perfectul compus pe de alta constă în faza predicatiei denotate; deci diferența provine din deosebirea dintre o formă verbală imperfectivă și o formă verbală perfectivă, ambele situate în trecut.

Conform unei idei din Moens/ Steedman (1988), dezvoltată de Caudal (2000) și Caudal/ Veters (2005), un eveniment prezintă o fază preliminară, o fază internă și o fază finală, fapt ce dă socoteală de diferențele între perfectiv și imperfectiv: un timp perfectiv denotă o acțiune ajunsă în faza finală, în timp ce o formă imperfectivă prezintă numai faza internă a predicatiei, fără să facă referință la faza finală și, de cele mai multe ori, nici la faza inițială.

Faptul că imperfectul denotă numai desfășurarea fazei centrale a predicatiei explică de ce această formă este compatibilă cu cele două variante posibile de continuare a succesiunii narative:

(47) a. Ion **mergea** la școală când l-a întâlnit pe Paul, care i-a povestit ce a făcut în excursia la mare.

b₁. În clasă, profesorul l-a cercetat pentru că a ajuns cu întârziere.

b₂. Au decis apoi să chiulească și s-au dus să se joace în parc.

[Imperfectul verbului a merge exprimă numai faza internă a predicatului a merge_la_școală, spre deosebire de propoziții ca Ion a mers/ merse la școală care spun explicit că faza finală a predicatiei a fost atinsă, adică că Ion a ajuns la școală. Această informație nu există în (a), care ne spune numai că deplasarea lui Ion către școală era în curs de desfășurare. Dacă povestirea continuă cu varianta (b₁), receptorul deduce că, după întâlnirea cu Paul, Ion a ajuns la școală, în timp ce din varianta (b₂) se poate deduce că Ion nu a ajuns la școală, în ciuda intenției sale anterioare. Pentru predicatiile telice, imperfectul este compatibil atât cu atingerea, ulterioară, a fazei finale ca și cu neatingerea ei.]

Am văzut că, în interpretarea exemplului (45), imperfectul este anaforic față de un adverbial temporal care apare în frază. Spre deosebire de Gosselin (1999), Kleiber (2003) este de părere că imperfectul nu este anaforic față de complementele circumstanțiale temporale care apar în aceeași frază din două motive: (i) un

predicat nu poate fi anaforic față de elemente ale cadrului spațio-temporal al frazei (complemente directe, complemente circumstanțiale de loc, complemente circumstanțiale de timp), chiar dacă aceste elemente saturează sau specifică predicatul în chestiune; (ii) imperfectul este considerat uneori ca anaforic față de un adverbial temporal, alteori ca anaforic față de un alt predicat chiar în absența unui complement circumstanțial de timp (ca în exemplul 44). Explicația că predicățiile prezintă un grad de relevanță (semantică și pragmatică) mai mare decât adverbialele temporale (Gosselin 1999) nu îi pare convingătoare, deoarece o asemenea interpretare ar transforma toate timpurile verbale în timpuri anaforice:

(48) a₁. Ieri, la prânz, ploua.

a₂. Ieri, la prânz, a plouat/ plouă/ plouase.

b. Paul a sosit ieri la prânz. Cânta. (după Kleiber 2003, 17)

[După Gosselin, în (a₁) imperfectul ploua reia anaforic complementul de timp ieri, la prânz deoarece verbul și complementul desemnează același interval temporal. O asemenea interpretare transformă în anaforice alte timpuri verbale, cum ar fi perfectul compus, perfectul simplu sau mai-mult-ca-perfectul care sunt, și ele, coreferențiale cu adverbialul ieri la prânz în (a₂). Pe de altă parte în exemplul (b), conform aceleiași analize a lui Kleiber, imperfectul verbului a cânta este anaforic față de predicăția precedentă (a sosit) și simultan cu aceasta (intervalul în care Paul cânta este inclus în intervalul mai scurt al sosirii sale); pentru Kleiber imperfectul nu se raportează la complementul circumstanțial de timp.]

Kleiber (2003) consideră că relația de anaforă verbală există numai în folosirea imperfectului din (48b) și că timpurile verbale sunt anaforice numai față de alte predicății, idee care ni se pare pertinentă. Caracterul anaforic al imperfectului se pare că derivă, deci, din faptul că are nevoie de un context adecvat care nu se reduce la temporalitate: imperfectul se raportează la o situație deja prezentă în text, deci și în memoria imediată a receptorului. Indică «o continuitate față de o situație relevantă (semantic și pragmatic)». (Kleiber 2003, 18)

În limba română imperfectul poate fi și deictic, situație în care exprimă anterioritatea față de momentul vorbirii. În aceste situații, imperfectul apare cu verbe de stare sau non telice:

(49) a. **În noaptea trecută**, pe la un ceas după douăsprezece, am fost trezit din somnul dulce ce **gustam**, prin un zinghet metalic care m-a mirat foarte mult, nefiind obișnuit a auzi asemenea armonie la ceasuri atât de târzii. (Vasile Alecsandri, *Istoria unui galben*, 1844, Wikisource)

b. LACHE: «- Înțelege românește că nu ți-l spui [pe amicul care te vorbea de rău]. Eu am toate defectele câte poțestești; da' trebuie să mărturisești toți că am și eu o calitate - eu sunt discret... nu-mi place să umblu cu plosca.» MACHE: «- Atunci dă-mi voie să-ți spun că nu-mi ești amic cum te **credeam**.» (I. L. Caragiale, *Amici*, în volumul *Momente și schițe*, 1901, Wikisource)

[În (a) caracterul deictic este dat de adverbial, noaptea trecută desemnând noaptea ce precedă momentul t_0 al formulării mesajului; expresia a gusta (un) somn dulce este un sinonim al verbului a dormi, exprimând, deci, un Proces non telic. În (b) verbul de stare a crede, la imperfect, face referință la o stare cu puțin anterioară momentului vorbirii, o convingere, dar care locutorul nu o mai are în t_0 .]

Imperfectul cunoaște numeroase alte folosiri, în mare parte similare valorilor speciale ale celeilalte forme imperfective importante a indicativului, și anume prezentul: se vorbește despre un imperfect descriptiv (de obicei în corelație cu un perfect simplu sau un perfect compus) ca în exemplul (50), de un imperfect iterativ ca în (51), de un imperfect de ruptură (Tasmowski 1985) ce are valoarea unei acțiuni posterioare ca în exemplul (52):

(50) Sticla [de țiucă] **trecu** din mână în mână. În jur **se răspândi** mireasma de prună veche, dulce-amăruie. Cel mai bătrân [dintre gunoieri] **sorbi** de-a-n picioarele, ștergându-și barba cu mâna lată și păroasă. Muierea **se uita** la el, așteptându-și rândul. Le **puse** dinainte blide de tablă în care **aburea** o fiertură. (Eugen Barbu, *Groapa*, 1957)

[În acest fragment, verbele la imperfect exprimă o relație de Fundal față de o secvență narativă. Înlănțuirea narativă este exprimată de verbe la perfectul simplu: trecu → se_ răspândi → sorbi → puse. Față de această secvență, verbele la imperfect exprimă procese durative, simultane cu unul sau mai multe verbe la perfectul simplu (se uita este simultan cu secvența trecu → se_ răspândi → sorbi, iar aburea cu puse). Conform analizei lui Kleiber (2003) numai verbele la imperfect sunt anaforice: se uita est anaforic față de întreaga secvență narativă iar aburea se raportează anaforic la sintagma verbală telică puse dinainte blide; cele două intervale temporale localizate de cele două forme imperfective sunt simultane și includ temporal intervalul de manifestare al verbelor telice ce constituie antecedentul lor.]

(51) Zilele **treceau** repede. Seara, Lina **aprindea** lămpile. Stere cumpăraseră vreo trei. Fitul lor lat și înalt **dădea** o lumină blândă. (Eugen Barbu, *Groapa*, 1957)

[Fraza exprimă acțiuni multiple. Pentru prima propoziție, această interpretare este declanșată de pluralul subiectului (zilele), Este o predicăție multiplă distributivă (fiecare zi este implicată în procesul de scurgere a timpului exprimat de verbul treceau).²⁰ Celelalte predicate sunt multiple iterative, interpretare declanșată de adverbul cuantificat seara semnificând aici «în fiecare seară», iar pentru predicăția telică a aprinde lămpile, sensul frecventative este întărit de forma de plural a complementului direct, ceea ce duce din nou la o interpretare multiplă distributivă (fiecare lampă este aprinsă, una după alta în fiecare seară). În ceea ce privește verbul non-telic a da lumină, predicăția cuantificată derivă din adjectivul posesiv la plural lor din sintagma nominală fițilul lor; este o altă predicăție distributivă: fițilul fiecărei lămpi dădea lumina blândă despre care vorbește textul.]

- (52) L-am găsit [pe Eminescu] făcând corecturi. Era palid și foarte obosit la față. «- Uf, nu mai pot, nu mai pot, aș vrea să mă duc undeva la țară, să mă odihnesc vreo două săptămâni...» Asta era pe la sfârșitul lui Mai. **După o săptămână** gazetele **anunțau** că Eminescu a înnebunit. (Alexandru Vlahuță, *Amintiri despre Eminescu*, în vol. *Din goana vieții*, 1892)

[Imperfectul 'de ruptură' anunțau exprimă aici o posterioritate față de perfectul compus am găsit. De multe ori imperfectul exprimă simultaneitatea cu un interval din trecut; ca și în cazul prezentului, intervalul desemnat poate fi 'extins' pentru a desemna un interval posterior, referință explicitată de obicei de un adverbial specific, în acest exemplu peste o săptămână.]

Când desemnează situații predicative din trecut, de cele mai multe ori verbele la imperfect exprimă stări sau procese ce se manifestă într-un interval, fără să fie întotdeauna cronologic ordinate.

- (53) Cireșarii **sufereau** cumplit din cauza căldurii, a moleșelii, a inactivității și mai ales din cauza unor despărțiri neprevăzute. Victor plecase pentru câteva săptămâni undeva în străinătate, într-o tabără tinerească, iar Ionel își **petrecea** o parte din vacanță, departe, împreună cu familia. Ursu **lua parte** la tot felul de concursuri sportive, **se pregătea** mai ales pentru un meci amical de box cu campionul național de juniori, iar ceilalți, Maria, Dan, Lucia își **petreceau** timpul citind, scriind, visând. (Constantin Chiriță, *Cireșarii*, vol. 2, 1958)

[Toate predicățiile la imperfect exprimă stări sau procese durative cvasi simultane, situate în timpul vacanței de vară a personajelor, care sunt elevi.]

În opoziție cu aceste folosiri, relativ frecvente, se găsește imperfectului narativ,²¹ utilizare care este diferită nu numai cu întrebuirile ilustrate de exemplul (53) dar, în plus, pare să contrasteze cu valoarea sa aspectuală, deoarece poate fi folosit cu predicate telice tranziționale și poate fi înlocuit cu un perfect (simplu sau compus).

În unele texte, imperfectul este folosit pentru a prezenta stări și situații complexe, formând de obicei un Fundal în care avem succesiuni de situații:

- (54) a. [Popa Tanda] luă un om, îl puse la șovar, pipirig, papură și trestie. Sâmbătă **era plin** împrejurul casei, tot snopi legați cu nuiiele de răchită; iar în cealaltă sâmbătă acoperișul **era cârpit** și tivit pe vârf cu snopi de trestie, peste care erau întinse două prăjini legate cu furci. (Ion Slavici, *Popa Tanda*, 1974, Wikisource)

b. [Preotul] **citea** din Evangheli, **desfăcea** foile cu degetul cel mic, **închidea** pe rând cărțile cu îmbrăcăminte grea de aramă și copci de argint, **spunea** rugăciunile pe dinafară, **aștepta** răspunsurile dascălilor ascunși în umbra stranelor și **arunca** lanțul cădelniței spre mulțime. Fierul **sună** limpede ca niște clopote mici, totul **era** numai un fum parfumat. O voce de bărbat **cânta** alături, **se auzea** tusea seacă a lui Grigore. (Eugen Barbu, *Groapa*, 1957)

- c. Pe vremea aceea, singurul bulevard al orașului **pornea** din piața gării, **străbătea** grădina publică drept în două și **se sfârșea** în fața primăriei. (Ion Minulescu, *Corigent la limba română*, 1929)

[În (a) verbele la imperfect, diateza activă sau pasivă, exprimă o succesiune de stări, rezultatul unor acțiuni, și ele în succesiune (strângerea plantelor, făcutul snopilor și repararea acoperișului). În (b) sunt descrise acțiuni în succesiune, chiar dacă cronologia lor nu este strictă, manifestându-se și suprapuneri parțiale (spune_rugăciuni → aștepta_răspunsul → arunca lanțul cădelniței). În (c) efectele semantice derivă din faptul că este o descriere a spațiului ca itinerar (Tversky/ Taylor/ Mainwaring 1997) adică situația bulevardului orașului este prezentată din punctul de vedere al unei persoane care îl parcurge.]

²⁰ În Costăchescu (2003) am făcut distincția între predicății colective (ce acceptă adverbialul împreună) și cele distributive (compatibile cu adverbiale de tipul separat, fiecare). Astfel propoziția Ion și Paul au ridicat bolnavul (împreună) denotă o singură predicăție, o singură ridicare, executată de Ion și Paul în colaborare. În schimb, Ion și Paul au băut fiecare câte o cafea denotă două acțiuni, una făcută de Ion și cealaltă de Paul. Cu predicățiile multiple distributive, prezența unor adverbiale de tipul împreună desemnează numai faptul că acțiunile denotate se desfășoară în același timp și în același spațiu (Ion și Paul au băut împreună câte o cafea.)

²¹ În studiile de lingvistică, acest tip de imperfect este desemnat cu diferiți termeni: imperfect pitoresc, perspectiv, jurnalistic, dar se pare că termenul de 'imperfect narativ' este cel mai frecvent.

După Caudal/ Veters/ Rousserie (2003), în cazul imperfectului narativ receptorul înțelege că este vorba despre o succesiune de situații predicative din deducție logică și nu datorită informațiilor lingvistice: receptorul este în posesia unor cunoștințe despre lume conform cărora o persoană întâi strânge materialul de care are nevoie și apoi repară acoperișul (exemplul 54a), un preot întâi închide cartea, apoi spune rugăciunea pe dinafară și după asta așteaptă răspunsul dascălilor (exemplul 54b), o persoană care abia a sosit în Pitești dacă dorește să parcurgă singurul bulevardul orașului trebuie să pornească din fața gării, apoi să străbată grădina publică și abia la urmă să ajungă în fața primăriei. Deci cititorul nu poate decât să ajungă la concluzia că predicțiile în chestiune s-au desfășurat în succesiune.

Caracterul perfectiv al predicțiilor exprimate de imperfectul narativ poate fi demonstrat indirect cu ajutorul traducerilor. Imperfectul narativ există nu numai în română, dar și în alte limbi romanice (franceză, italiană, spaniolă) și dacă dorim să traducem propoziții conținând această formă într-o limbă germanică, vom constata că este imposibil să folosim forme imperfective. Caudal/ Veters (2005), examinând o frază conținând o succesiune de verbe la imperfectul narativ dintr-un roman de Georges Simenon, au constatat mai întâi că este imposibil să le înlocuiești cu parafraze imperfective durative de tipul *a fi în curs de*. Apoi au prezentat traducerea frazei în câteva limbi germanice (neerlandeză, germană, engleză), slave (poloneză, rusă) și în chineză constatând că numai ocurența unor forme perfective conduce la fraze corecte în toate aceste limbi (Caudal / Veters 2005: 51).

Dacă în limba română, imperfectul narativ cu predicții ‘la singular’ este relativ rar, el este mult mai frecvent în cazul predicțiilor multiple:

(55) a. Am revenit în casa din strada S. peste câteva zile, și de atunci **petreceam** cel puțin **trei după-amiezi pe săptămâna** în bibliotecă. [...] Dna Zerlendi mă **întâmpina** uneori chiar în salon. **De obicei**, însă, ne **întâlneam** în bibliotecă, unde **întra** mult timp după ce eu mă așezasem la lucru, pășind cu aceeași grație discretă până aproape de biroul meu și întinzându-mi aceeași mână neobișnuit de palidă, ieșind dintr-o mănecă de mătase neagră. Îndată după ea **vene**a jupâneasa bătrâna cu tablaua cu dulceață și cafele. Dna Zerlendi nu **lipsea** niciodată când mi se **servea** cafeaua. (Mircea Eliade, *Secretul dr. Honigberger*, 1940)

b. **Când și când**, ușa vreunei clase **se deschidea** cu o încetineală leșinată și **se închidea** patetic, izgonind pe coridor un mic Oedip în uniformă, prins cu fițuica în caiet, cu cartea pe genunchi sau aplecat famelic pe caietul vecinului. (Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, vol. 2-3, 1927)

c. A mai privit încă o dată la **elevii** care, imperturbabili, își vedeau de lucrare înainte: **deschideau** niște cărți ce le aveau pe masă, **se uitau** în ele pe îndelete, apoi **scriau** în caietele de teză. (Grigore Băjenaru, *Cișmigi*, 1942)

[Acele propoziții ilustrează folosirea imperfectului pentru predicții multiple, care implică șiruri de predicții în succesiune: în (a) a **întâmpina** → a **întâlni** → a **întra** → a **veni** → a **nu lipsi** (= a fi prezent); în (b) a **se deschide** → a **se închide**; în (c) a **deschide** → a **se uita** → a **scrie**; aceste **înlănțuiri de predicții sunt cuantificate, adică se repetă la anumite intervale, și această succesiune discontinuă de perioade de timp corespunde caracterului durativ și lipsit de limite al imperfectului. Lectura multiplă este asigurată de adverbiale specifice (trei după-amiezi pe săptămână, de obicei, când și când) sau de pluralul subiectului (elevii), în cazul predicțiilor multiple distributive.]**

Uneori mai multe valori ale imperfectului de manifestă în același fragment de text:

(56) [Grigore] **privea** mahalaua adormită și cerul limpezit. Stelele **călătoreau** peste Cutarida. Dinspre groapă **adia** vântul de martie. Își **aprindea** luleaua și **aștepta** ivirea zorilor. Dulăii **se așezau** pe labe și **moțâiau**. Spre dimineață **răsunau** strigătele ascuțite. ale cocoșilor. **Se chemau** de departe peste câmpul sur. Urechile lui bătrâne **auzeau** umbletul furiș al unor oameni. Către fundul gropii **se mișcau** umbre aplecate. Căinii **tresăreau** în somn, **ridicau** capetele, dar nu **lătrau**. **Se întorceau** hoții. (Eugen Barbu, *Groapa*, 1957)

[În acest fragment unele verbe la imperfect exprimă predicții simultane (a **privea** la t_1 , a **călători** la t_2 , = a **adia** la t_3 , unde $t_1 = t_2 = t_3$; a **răsunau** la t_4 , a **se chema** la t_5 , ($t_4 = t_5$); a **auzi** la t_6 , a **se mișca** la t_7 , a **se întoarce** la t_8 ($t_6 = t_7 = t_8$); alte predicții sunt în succesiune (a **aprinde** → a **aștepta**; a **se așeza** → a **moțâia**; a **tresări** → a **ridica** → a **nu lătra**). Observăm că unele dintre aceste predicții sunt din categoria imperfectului descriptiv (călătoreau, admirau, răsunau, se chemau), altele sunt multiple distributive (se așezau, moțâiau, răsunau, se chemau, auzeau, se mișcau, tresăreau, ridicau). Observăm alternanța de predicții simultane cu predicții în succesiune, ca și modul de trecere de la o secvență narativă la alta, toate manifestări ale artei autorului.]

O folosire particulară a imperfectului este constituită de imperfectul hipocoristic, cuvântul ‘hipocoristic’ însemnând «care exprimă sentimente de afecțiune» (Dex). Limbajul hipocoristic este folosit pentru a vorbi afectuos unui copil sau unui animal. Imperfectul este în variație liberă cu prezentul, cu excepția situațiilor când predicția este din punct de vedere cronologic localizată în trecut. Această folosire a imperfectului este deictică:

- (57) a. [O mamă își alintă și laudă copilul, care este prea mic ca să vorbească]
Ce cumișel **era** / **e** Ionuț, cum **mânca** / **mănâncă** el papa bună, bună, bună!
- b. [Stăpâna îi spune pisicii care șchiopătează în timp ce o mângâie]:
Oare pe cine îl **durea**/ **doare** lăbuța? Pe Botic? Păi nu?

[În aceste propoziții locutorul vorbește în numele interlocutorului, atribuindu-i cuvinte și sentimente pentru că interlocutorul nu are capacitatea de a se exprima prin cuvinte: stăpâna vorbește în locul pisicii, atribuindu-i afirmația "mă doare lăbuța" mama își laudă copilul pentru că a fost cuminte și a mâncat, încurajându-l să se comporte la fel și în viitor. Imperfectul este ales dacă situația predicativă se referă la trecut, de exemplu dacă Botic nu mai șchioapătă, deci nu îl mai doare lăbuța.]

Imperfectul apare des în stilul indirect și în stilul indirect liber. În stilul indirect, imperfectul transpune de multe ori prezentul din stilul direct, mai ales dacă situația predicativă se manifestă strict în trecut:

- (58) a. Maria m-a anunțat: «- Ion te așteaptă în grădină».
b. Maria m-a anunțat că Ion mă **aștepta**/ mă **așteptă** în grădină.
c. Ți-am spus că [Mihai] **avea** darul de a număra printre numeroasele sale cunoștințe și oameni de bine, de înaltă valoare... n-am să înțeleg niciodată ce-i **atrăgea**, la el... poate cultura, poate... (Nicolae Breban, *Bunavestire*, 1977)

[Propoziția din (b) reprezintă transpunerea în stil indirect a propoziției (a). În (b) locutorul va alege prezentul dacă așteptarea lui Ion se prelungește până în momentul vorbirii; dacă însă așteptarea a avut loc numai în trecut, atunci va alege imperfectul. În (c) imperfectul este singura alegere posibilă, deoarece personajul despre care se vorbește, Mihai, nu mai e în viață în momentul formulării mesajului. A doua ocurență a imperfectului, pentru verbul a_ atrage, exprimă anterioritatea față de o situație care s-a manifestat în trecut.]

Imperfectul prezintă și o serie de valori modale apropiate de cele ale condiționalului, cu care este de multe ori în variație liberă:

- (59) a. Dacă ai fi dat nițel din coate, **ajungeai** șefă de promoție. În anul trei ai lăsat-o pe proasta aia de Țeculeasca să ți-o ia înainte. (Rodica Ojog-Brașoveniu, 320 pisici negre, 1973)
b. [...] e unchiu-său, tovarășe veterinar... Om mare, neamuri la Ierusalim și la Cîmpina... Că, **dacă nu era** el să ungă osiile, nu mai **ajungea** Polina moașă, în vecii vecilor amin!... (Vlad Mușatescu, *De-a baba oarba*, 1976)
- [După cum se poate vedea, în contextul unei fraze conținând o subordonată condițională imperfectul poate înlocui condiționalul trecut atât în principală, ca în (a), cât și în principală și în subordonata condițională, ca în (b). În toate aceste cazuri imperfectul exprimă irealul, ca și condiționalul trecut, cu care poate fi înlocuit: ai fi ajuns în (a), nu ar fi fost și nu ar fi ajuns în (b).]

Copiii folosesc imperfectul în jocurile lor (așa numitul 'imperfect infantil'), pentru a marca faptul că este vorba despre o situație ireală.

- (60) [Două fete care se joacă, prima îi spune celei de a doua]:
«- Eu **eram** doctorul și tu **erai** bolnavă și eu îți **făceam** o injecție.»

[Imperfectul aici exprimă faptul că este vorba despre o situație fictivă. Spre deosebire de cazul precedent, imperfectul nu poate fi înlocuit cu forme ale condiționalului.]

Gramaticile vorbesc și despre imperfectul 'iminenței contracarate'. ca în exemplul (61a) și imperfectul contrafactual din (61b). Aceste două valori exprimă faptul că predicția a fost întreruptă înainte de a-și atinge faza finală:

- (61) a. Încă un minut, și trenul **deraia**.
b. Două kilograme mai puțin, și **încăpeam** în rochie. (după Berthonneau/ Kleiber, 2006)

[Propoziția (a) exprimă faptul că trenul nu a deraiat, dar a existat acest pericol. În mod similar, locutoarea din (b) nu a reușit să încapă în rochie. Diferența dintre (a) și (b) constă în faptul că imperfectul din (a) exprimă o iminență contracarată, în timp ce propoziția (b) se referă la o situație care nu există, deci este un imperfect contrafactual.²² Diferența se poate face analizând complementul ce apare la începutul textului și care este un

²² În filozofie și logică se numesc 'contrafactice' propozițiile care se referă la evenimente sau situații care nu s-au realizat, dar care ar fi putut să se realizeze în anumite condiții. Acest concept este legat de teoria 'lumilor posibile', ce provine din gândirea asupra statutului modal al propozițiilor. De exemplu o propoziție ca *dacă veneai, l-ai fi întâlnit pe Paul* este contrafactuală, interlocutorul nu a venit și, deci, nu l-a întâlnit pe Paul.

complement circumstanțial de timp în cazul iminenței contracarate (încă un minut), și un complement de natură cantitativă în cazul propozițiilor contrafactice (două kilograme mai puțin). (Berthonneau / Kleiber, 2006).]

Se consideră că și aceste valori sunt modale, pentru că sunt semantic echivalente cu un condițional trecut (*trenul ar fi putut deraia, aș fi intrat în rochie dacă aveam / dacă aș fi avut două kilograme mai puțin.*)

Din punctul de vedere al funcționării în discurs, imperfectul este considerat timpul tipic al Fundalului narațiunii, fiind, deci, folosit pentru a exprima stări sau procese care însoțesc predicățiile telice, care fac să înainteze narațiunea. Să examinăm următorul exemplu:

(62) a. Ion a intrat / intră în biroul directului. **Era** foarte cald și ferestrele **erau** deschise. Directorul l-a salutat / îl salută și l-a invitat / îl invită să ia loc.

b. Ion a intrat / intră în biroul directului care **dicta** o scrisoare secretarei. Directorul l-a salutat/ îl salută și l-a invitat/ îl invită să ia loc.

[*Propozițiile cu verbul la imperfect exprimă stări în (a), situații care precedă și, probabil, continuă și după secvența narativă a_intra → a_saluta → a_invita. În (b) imperfectul sintagmei a_dicat_o_scrisoare exprimă un proces ce a început înaintea intrării lui Ion și care a fost întrerupt.*]

Vom prezenta mai amănunțit rolul pragmatic și discursiv al imperfectului ca și funcția sa în concordanța timpurilor în capitolul dedicat acestei teme într-un capitol ulterior. (Capitolul 7)

6.2.4. Perfectul simplu

În limba română, perfectul simplu este folosit în două moduri. În limba vorbită este foarte frecvent în anumite zone ale țării, mai ales în Oltenia. Acest perfect simplu este deictic, desemnând o acțiune perfectivă ce a avut loc într-un trecut apropiat, nu mai mare de douăzeci și patru de ore:

(63) a. Când țăranul își mai vine puțin în fire, subprefectul îl întreabă: «- Ei, ia spune, cum a fost... » «- Păi dumneata nu **văzuși?** » «- Lasă asta, aialtă. «- Aialtă întocmai ca și asta.» (I. L. Caragiale, *Arendașul român*, în vol. *Momente și schițe*, 1901)

b. «- **Veniși** cu oile, mă? Du-te repede și prinde-o pe Bisisica... Viu și eu acum să le mulgem... Să torn mămăliga...» (Marin Preda, *Moromeții*, vol. 1, 1955)

c. «- Când **pica** azi... dimineață...» «- La ce oră?» «- La opt jumate, că întâi **spălai** scările. Vasileștii de la doi **avură** bairam azi-noapte. [...] Cum vă **zisei**, găsesc ușa deschisă. Înăuntru, nimeni. M-am mirat al naibii. Domnișoara, care se ferecă și ține totul sub lăcată...» (Rodica Ojog-Brașoveanu, *Omul de la capătul firului*, 1973)

[*Toate aceste folosiri ale perfectului simplu în limba vorbită sunt atribuite de autor unor persoane cu un grad de instrucție destul de redus, țărani în (a) și (b) sau o femeie de serviciu în (c). Verbul a vedea din (a) se referă la pumnii pe care bietul țăran tocmai îi încasase din partea arendașului; în (b) perfectul simplu al verbului a veni corespunde constatării că interlocutorul a sosit de (foarte) puțin timp; în exemplul (c) verbele la perfectul simplu denotă mai multe predicății dinamice, toate plasate în ultimele 24 de ore: petrecerea dată în seara precedentă (avură bairam azi-noapte) sosirea vorbitorului la muncă (pica azi dimineață ... la opt jumătate, spălai scările) urmată de o predicăție care a avut loc cu foarte puțin timp în urmă (cum vă zisei).*]

Perfectul simplu din limba vorbită aparține, deci, unui stil familiar, al unor persoane mai puțin cultivate, cel puțin în folosirile ilustrate de autori de mai sus. În anumite zone geografice (de exemplu în Oltenia) folosirea formei este generalizată, indiferent de nivelul cultural al vorbitorului. În restul țării, într-un stil mai îngrijit, perfectul simplu este de obicei înlocuit cu perfectul compus.

(64) «- Lucrurile ți le-**am așezat** în șifonieră... Uite: rafturile de sus sunt ale tale...» «- Tante Alice», **se cutremură** Monica, «n-**ai găsit** o păpușă în geamandan?» «- Ba da!» **zâmbi** doamna Deleanu. «**Am culcat**-o, uite... » (Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, vol. 1, 1923)

[*Textul conține verbe, unele la perfectul compus, altele la perfectul simplu. E ușor de observat că 'vocea naratorului' conține numai verbe la perfectul simplu, în timp ce partea din text care reproduce vorbirea personajelor conține verbe la perfectul compus, semn al unei limbi vorbite îngrijite.*]

Perfectul simplu 'literar' prezintă predicăția în globalitatea ei (aspect perfectiv) chiar dacă limitele situației predicative nu sunt exprimate în mod necesar, apărând deseori în opoziție cu imperfectul (pentru exprimarea aspectului imperfectiv). Din acest punct de vedere, perfectul simplu este foarte aproape de perfectul compus și în concurență cu acesta, prozatorii din ultimele decenii prezentând tendința de a folosi mai degrabă perfectul compus decât perfectul simplu atât ca timp al narațiunii cât și al 'vocii naratorului'.

În textele ce precedă sfârșitul secolului trecut, perfectul simplu este folosit deseori în propoziții care evocă acțiuni din trecut fără legătură cu prezentul, cum ar fi evenimentele istorice sau relatarea unor întâmplări din trecut:

- (65) a. Când **pe la sfârșitul veacului al șaselea înainte de Hristos**, Darius, regele perșilor, **veni** în fruntea unei spăimântătoare oști, să pedepsească pe sciți, pentru năvălirile ce mereu le făceau în bogatele ținuturi ale Asiei, aceștia, dând foc fânașurilor și astupând fântânile, **se traseră** cu tot cuprinsul lor în desimea pădurilor depărtate. (Alexandru Vlahuță, *Din trecutul nostru*, 1908)

- b. **Până să se oprească leșii**, înfierbântați ca de biruință, **s-aruncară** valurile lui Bogdan chiuind și-i **izbiră**. Luca Arbore îi ia pe la spate, iar din coaste îi **fulgeră** ai domnului [Ștefan cel Mare]. **Prinși** de toate părțile, **azvârliră** armele jos. Și **curse** sânge până la țurloaiile cailor. (Barbu Ștefănescu Delavrancea, *Apus de soare*, 1909)

[În aceste exemple, intervalele temporale de referință sunt izolate de prezentul comunicării. Identificarea denotației poate fi făcută după calendar, de adverbiale ca la sfârșitul veacului al șaselea după Hristos în (a), sau de un alt adverbial cum ar fi până să se oprească leșii în (b). Observăm că predicțiile se succed cronologic: veni → se traseră (în a) și s-aruncară → izbiră → fulgeră → prinși → azvârliră (în b).]

Perfectul simplu ‘literar’ este un timp non-deictic, deoarece predicțiile la această formă nu sunt legate de momentul vorbirii. Deci, când apare la începutul textului, această formă oferă momentul de localizare temporală în trecut, fără să se raporteze la t_0 . Este forma întâlnită cel mai des pentru a exprima înaintarea în timp a unei narațiuni: prima formă la perfect simplu asigură ancorarea temporală, cele care urmează fiind legate anaforic de acest prim moment, prin relația de actualizare ‘ $\prec$ ’. Textul din (62) e ușor de a transpus la perfectul simplu:

- (66) a. Ion **intra** în biroul directorului. [Era foarte cald și ferestrele erau deschise]. Directorul îl **salută** și îl **invită** să ia loc.

[Perfectul simplu al verbului a intra desemnează un interval de referință (a intra la t_1), ce asigură ancorarea temporală; celelalte predicții dinamice se ordonează în funcție de acest reper: dacă a _saluta la t_m și a _invita la t_n , unde $t_1 > t_m > t_n$.]

- (67) a. Ne **pomenirăm** cu patru inși c-un ștergar alb în vârful sulitei. Luca Arbore le **deschise** drum până la el. Aci **descălecară**. **Scoaseră** căciulile încondate, îi **sărutară** mâinile [lui Ștefan cel Mare] și-i **dădură** o carte ca din partea î.p.s. cardinalului... Și **văzurăm** pe domn ca pământul, că pământul nu l-ar fi încăput... (Barbu Ștefănescu Delavrancea, *Apus de soare*, 1909)

[Locutorul povestește o întâmplare la un episod dintr-o bătălie dintre Ștefan cel Mare și leși la care a asistat cu puțin timp înainte: localizarea temporală este dată de primul perfect simplu, semnalizând apariția neașteptată a solilor (a _se_pomeni_cu $\subset t_1$); celelalte predicții urmează, una după alta (a _deschide_drum la t_2 , a _descăleca la t_3 , a _da_carte la t_4 , a _vedea_reacția la t_5), iar aceste intervale temporale se ordonează cronologic: $t_1 > t_2 > t_3 > t_4 > t_5$.]

Neil Smith (1993) a propus numele de ‘trecut narativ’ pentru aceste folosiri ale perfectului simplu și ale perfectului compus.

Ca și prezentul și imperfectul, perfectul simplu poate exprima predicții iterative, în prezența unui adverbial adecvat.

- (68) a. Hangiul simțind că se frânge de la mijloc, voi să dea drumul murindului și să se ridice în picioare ca să răsuflă și să-și recapete puterile. [...] **Se opinti încă o dată** cu supremă energie, **ridică** de la pământ pe nenorocit . (Ion Luca Caragiale, *În vreme de război*, în volumul *Nuvele și povestiri*, 1908, Wikisource)

- b. Dar când, după o săptămână, [Petrică] **trecu iar** pe la cuib, cuibul era gol. Zburaseră puii cu presura. Și spre seară, când presurile **începură** să cânte, trei chiar, de pe spinul cu cuibul, nu mai **cunosc** care-s puii și care-i presura. (Ion Agârbiceanu, *Presura*, în vol. *Fefelega*, 1959)

- c. [Doctorului Minda] **i se dădu din nou** legătura și la început nici nu înțelese bine cine era la telefon. Când **întrebă a doua oară**, mereu politicos, un fel de politețe scrâșnită, cu cine are onoarea, i se răspunse (era o femeie) că e o “voce blondă”... (Nicolae Breban, *Îngerul de gips*, 1972)

[În aceste exemple, am evidențiat verbele la perfectul simplu care exprimă repetarea unei acțiuni: hangiul se opintește a doua oară în (a), Petrică trece din nou pe lângă cuibul presurii, în (b), iar în (c) legătura telefonică este făcută încă o dată, iar doctorul Minda întreabă din nou cine este interlocutorul.]

Este interesant de observat că, spre deosebire de prezent sau de imperfect, perfectul simplu apare rar în serii narrative iterative, acțiunile multiple sunt exprimate de obicei de predicții izolate: în (68a), din șirul de

acțiuni îndeplinite de cei doi bărbați, numai opintirea hangului se repetă; din șirul narativ din (68b) (*a trece* → *a începe să cânte* → *a nu mai cunoaște*), numai prima, *trecu*, este iterativă, predicăție care, împreună cu adverbialul *după o săptămână* oferă fragmentului localizarea temporală. O scurtă secvență iterativă avem în (68c), dar este poate semnificativ faptul că fiecare dintre verbele la perfectul simplu este însoțită de un adverbial ce exprimă repetiția (*din nou* și *a doua oară*).

Perfectul simplu poate exprima și raporturi de simultaneitate, ca în (69a) și (69b), și poate desemna mai multe evenimente care au avut loc în interiorul unei anumite perioade, fără a se preciza neapărat ordinea, ca în (69c):

(69) a. Tânărul **se trezi**, în vreme ce o adiere parfumată de trandafiri și garoafe îl **învălu**i. (Panait Istrati, *Chira Chiralina*, 1923)

b. A doua zi, Gaityany lămuri societății că Ioanide nu poate veni “luna asta”, fiindcă îl supără apusul soarelui. **Răsunară** felurite răsete și chiote, numai Saferian, întins pe sofa, **zâmbi** cu împăciuirea din buzele lui groase, clătînând din cap neîncrezător. (George Călinescu, *Bietul Ioanide*, 1953)

c. Începea o noapte liniștită. Câinii se **ogorâră** lângă gunoieri, **îngenuncheară** pe etichete dinaintea, **mișcară** cozile groase și **hămăiră** scurt, stins. Încet, își **lăsară** capetele lungi și mândre pe gheare și **mormăiră** cu ochii deschiși. (Eugen Barbu, *Groapa*, 1957)

[În (a), trezirea din somn a personajului este simultană cu perceperea parfumului de flori; în (b), răsetele și chicotelile invitațiilor sunt simultane cu zâmbetul lui Saferian; în (c), verbele la perfectul simplu exprimă predicății care au loc în același interval, într-o ordine oarecare, nu neapărat cea a ocurenței în text.]

Din cauza sensului perfectiv și al localizării în trecut, semnificația perfectului simplu este apropiată de cea a perfectului compus, cu care uneori alternează. Perfectul simplu ‘literar’ este o formă a indicativului relativ puțin folosită, apare foarte rar la persoana întâi, singular sau plural, situația în care este deseori înlocuit cu perfectul compus. Gramaticienii vorbesc despre un declin al perfectului simplu, cu excepția unor zone relativ restrânse din România, situație care se regăsește și în alte limbi romănice (franceza și italiana, în primul rând). Continuă să fie folosit în scris, în povestiri de ficțiune și, mai rar, în ziare.

Opoziția imperfect vs. perfect simplu

Opoziția dintre imperfect și perfect simplu prezintă mai multe caracteristici interesante. Nu avem intenția să insistăm asupra multiplicității abordărilor teoretice: opoziția a fost prezentată ca fiind aspectuală, de referențialitate, de textualitate, etc. (a se vedea Bres 1997 pentru o sinteză). Dorim numai să subliniem că, în textele narative, această opoziție corespunde de multe ori diferenței dintre progresie vs. non progresie în timp a situațiilor predicative. Perfectul simplu face narațiunea să avanseze, prezentând modul în care predicățiile se succed, în timp ce imperfectul prezintă stări și acțiuni simultane cu evenimentele povestite:

(70) **Urcară** amândoi pe scara pârâitoare și **se găsiră** într-un soi de antreu pe care tânărul nu **avu** răgaz să-l examineze, rămânând totuși cu sentimentul că mobilele **erau** toate acoperite cu niște cămăși de materie fumurie. (George Călinescu, *Enigma Otiliei*, 1938)

[Șirul predicățiilor dinamică dinamice în succesiune (e_1 (urcară) → e_2 (se găsiră în = «ajunseră»)) este întreruptă de o predicăție statică (s_1 = mobilele erau acoperite). Din punct de vedere temporal, predicăția statică precedă și urmează celor două predicății dinamice. Imperfectul exprimă aici un Fundal, parte a cadrului de desfășurare a acțiunii.]

(71) a. Controlorul îl **strigă** pe tânărul care **cobora** din tren.

b. Controlorul îl **strigă** pe tânărul care **coborî** din tren.

[Alternanța imperfectului cu perfectul simplu din (a) și (b) corespunde unei ordini diferite a evenimentelor: în (a) acțiunea de a coborî se desfășoară simultan cu chemarea controlorului, în sensul că acțiunea de a coborî era în desfășurare în momentul în care controlorul l-a strigat pe tânăr; în (b) cele două predicății sunt în succesiune, tânărul coboară după ce a fost strigat de controlor.]

Cu un adverbial adecvat, perfectul simplu poate fi folosit cu verbe ce exprimă un mod al acțiunii durativ. Este adevărat că această valoare apare de cele mai multe ori în prezența unui imperfect:

(72) a. În acea seară, Victor **scrise** o scrisoare iar Ana **citi** un roman istoric.

b. În acea seară, în timp pe ploaia **bătea** în geam, Victor **scrise** o scrisoare iar Ana **citi** un roman istoric.

[Predicațiile a_scrie_o_scrisoare și a_citi_un_roman_istoric sunt nu numai durative dar, în această frază, sunt și simultane. Este un caz în care perfectul simplu prezintă, deci, două caracteristici considerate proprii imperfectului.]

Lingviștii atribuie perfectului simplu o semnificație obiectivă, spre deosebire de imperfect, considerat ca subiectiv sau, cel puțin, ca deschis spre subiectivitate. Nölke / Olsen (2003) au găsit situații în care și perfectul simplu este subiectiv, în sensul că autorul/ locutorul se folosește uneori de această formă pentru a exprima un gând sau o percepție proprie sau atribuie această subiectivitate unuia dintre personajele sale. Prezența în imediata vecinătate a unui alt verb la perfectul simplu pare să favorizeze această folosire:

- (73) a. [Egor] **observă** că profesorul nu-i răspunde și **se trase** încet în cameră. **VĂZU** în aceea clipă cât e de frumoasă Dunărea, cât e ea de sigură, de bărbătească. Ar fi vrut să fie departe, pe puntea unui yacht care să suie încet apele fluviului, întins pe un *chaise-longue*, ascultând radio sau înconjurat de oameni tineri. (Mircea Eliade *Domnișoara Cristina*, 1933)
- b. Când [profesorul Caranfil] **ajunse** acasă, la părintele Chiprian, la care își avea locuința, **GÂNDI** cu plăcere la așternutul moale unde avea să se odihnească de oboselile zilei. (D. D. Pătrășcanu, *Învingătorul lui Napoleon*, 1921, pag. 124)
- c. Cristescu o **chemă** pe Olga Tudor la vorbitor, dar nu **izbuti** să scoată nimic. **Declara** hotărât, și maiorul o **CREZU**, că nu o cunoscuse pe Melania Lupu înainte de arestare. (Rodica Ojog-Brașoveanu, *320 pisici negre*, 1973)

[În exemplele de mai sus verbele la perfectul simplu scrise cu majuscule sunt verbe a căror semantică exprimă o experiență personală a subiectului sintactic care are rolul semantic de Experimentator.²³ Trebuie să remarcăm însă că verbele manifestărilor subiective (verbe de percepție, de vorbire, de judecată, de sentimente) la perfectul simplu se găsesc de obicei în contextul altor verbe la perfectul simplu ce exprimă predicatii în succesiune (a_observa → a_se_trage → a_vedea, în (a), respectiv a_chema → a_nu_izbuti → a_crede în (c)), sau simultaneitate în (b) (a_ajunge = a_gândi). Imperfectul ce apare în (c), pentru verbul a_declara se explică prin faptul că este vorba de o predicatie multiplă, iterativă: personajul, anchetat de poliție, a făcut de mai multe aceeași declarație.]

Este clar, din aceste exemple, că verbele psihologice nu sunt incompatibile cu perfectul simplu. Dar este aproape imposibil de spus dacă această subiectivitate derivă din semnificația lexemului verbal (*Aktionsart*), sau din semnificatul morfemele verbale ale perfectului simplu.

În ciuda acestor folosiri particulare, alternanța perfect simplu - imperfect corespunde cel mai des unei înlănțuirii de predicatii care, din punct de vedere cronologic, sunt în succesiune (perfectul simplu) sau simultane (predicatia la imperfect simultană cu cel puțin una dintre predicatii la perfectul simplu), ca în exemplele (70), (71a) sau (72b). Am văzut de asemenea că predicatii la imperfect constituie de obicei, din punct de vedere discursiv, un Fundal, față de care perfectul simplu, ce folosit pentru a relata de cele mai mult ori o Narațiune, ocupă primul plan al 'scenei' narrative.

6.2.5. Mai-mult-ca-perfectul

Mai-mult-ca-perfectul este o formă temporală anaforică fixând, cel mai adesea, cronologia evenimentului în raport cu un alt reper din trecut, explicit sau implicit. Această formă exprimă perfectivul, care se manifestă în folosirile temporale și se conservă în folosirile modale.

- (74) După un sfert de ceas **ajungeau** la gară. Tot norodul acesta **se revărsă** în unica săliță de așteptare ce se găsea, răsând și sărind, spre marea mirare a țăranilor cărauși. [...] Numai Sașa **lipsea**: ea **RĂMĂSESE** la Ciulniței, să ție de urât coanei Diamandula. (Duiliu Zamfirescu, *Viața la țară*, 1894)

[Reperul temporal al fragmentului este dat de verbele la trecut, unul la imperfect (o predicatie multiplă distributivă) **ajungeau**, celălalt la perfectul simplu se revărsă, al treilea tot la imperfect (o predicatie ce exprimă o stare) - **lipsea**. Față de sosirea familiei și prietenilor la gară și intrarea lor în sala de așteptare, situația lui Sașa, care se găsește acasă, s-a instaurat într-un interval precedent și care se prelungește, incluzând timpul tuturor celorlalte predicatii ale fragmentului.]

Fundamental, mai-mult-ca-perfectul este un timp non-deictic, ce desemnează un timp anterior unui alt timp trecut care este reperul său în trecut. Timpurile care pot servi drept punct de ancorare sunt imperfectul, perfectul simplu, perfectul compus sau chiar un alt mai-mult-ca-perfect, dacă adverbiale sau cunoștințele enciclopedice permit ordonarea lor pe axa timpului.

²³ În gramatica cazurilor propusă de Charles Fillmore (1971), subiectul verbelor psihologice și de percepție este definit ca Experimentator, cuvânt care aici nu semnifică "persoană care face experimente" ci "persoană care experimentează" o anumită stare psihologică (iubire, ură, durere, fericire, furie, etc.) sau o anumită percepție (vizuală, auditivă, etc.)

- (75) a. D. Lefter, până adineaori, habar n-**avea** că **SE TRĂSESERĂ** ieri amândouă loteriile. (I. L. Caragiale, *Două loturi*, în vol. *Momente și schițe*, 1901)
- b. Felix mai **dădu** câteva ocoluri odăii, ascultând exercițiile Otiliei, care le intona și vocal acum, cu un glas subțirel și tremurat. În sfârșit se **hotărî** să crape ușa, fiindcă **AUZISE** niște bocănituri pe alături. (George Călinescu, *Enigma Otiliei*, 1938)
- c. Deși îmi **SPUSESE** că **DEJUNASE** cu câteva minute mai-nainte pe drum, l-**am invitat** să guste ceva împreună cu mine și nu m-**a refuzat**. (I. L. Caragiale, *Autoritate*, în vol. *Momente și schițe*, 1901)
- [În aceste exemple, verbele la mai-mult-ca-perfect exprimă o anterioritate, în (a) față de un imperfect (se trăseseră_ieri > habar_n-avea), în (b) față de un perfect simplu (auzise_niște_bocănituri > se hotărî să crape_ușa), în (c) față de un alt mai-mult-ca-perfect și, amândouă, față de un perfect compus (dejunase_mai-nainte > îmi spusese > l-am invitat > nu_m-a_refuzat).]

Un verb la mai-mult-ca-perfect poate exprima și o simultaneitate față de un alt verb la mai-mult-ca-perfect:

- (76) Toți erau veseli fiindcă Dănuț spusese da. Dănuț ar fi putut să spună da sau nu... **ȘEZUSE** pe un scaun din sofragerie, înalt, ciudat de înalt - ca toate scaunele clipelor solemne - și toți **AȘTEPTASERĂ** să hotărască el... *Da*. . (Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, vol. 1, 1923)
- [Cele două verbe la mai-mult-ca-perfect evidențiate exprimă două predicatii non telice, durative și simultane: una se referă la Dănuț, care sta pe scaun, cealaltă - la membrii familiei care așteptau răspunsul băiatului (dacă vrea sau nu să își continue studiile la București).]

Simultaneitatea mai-mult-ca-perfectului se poate manifesta și față de un imperfect, mai ales pentru predicatii statice ce se referă la un interval (relativ) lung, sau prezentat ca atare:

- (77) **TRECUSERĂ** peste două ore de încordare monotonă de când Felix **FUSESE UITAT** acolo și nimeni nu **se mișca** de la masă. (George Călinescu, *Enigma Otiliei*, 1938)
- [Predicatia telică și perfectivă la pasiv mai-mult-ca-perfect (fusesse uitat) este simultană cu imperfectul verbului a (nu) se mișca, non telic și imperfectiv, ce se referă la faptul că un grup de personaje continuă, de mai mult de două ore, să joace cărți.]

Mai multe predicatii la mai-mult-ca-perfect ce se succed pe axa sintagmatică pot exprima acțiuni în succesiune:

- (78) a. [Ocnașul] **UMBLASE** prin codri nemâncat; **TRECUSE** prăpăstii; haina și nădragii îi **erau** numai zdrențe; opincile sfâșiate; palmele și tălpile picioarelor și gleznelor pline de sânge. Dar în sfârșit, **AJUNSESE** la frate-său. (I. L. Caragiale, *În vreme de război* în vol. *Momente și schițe*, 1901)
- b. În vreme ce Aglae împărțea cărțile celor patru jucători (ea, Aurica, Costache și Pascalopol), Pascalopol **SCOSESE** o țigare și o **ÎNFIPSESE** cu un capăt într-un țigaret de chihlimbar gros. (George Călinescu, *Enigma Otiliei*, 1938)
- c. De când îi **DUSESEM** geamantanul, în prima zi, nu mai **SCHIMBASEM** cu ea decât vreo zece cuvinte, lipsite de însemnătate. (Aureliu Busuioc, *Singur în fața dragostei*, 1973)
- [În (a) predicatiile la mai-mult-ca-perfect sunt în succesiune (umblase → trecuse → ajunsese); în (b), cele două acțiuni ale lui Pascalopol, simultane cu împărțitul cărților de joc, sunt predicatii telice ce se succed: personajul întâi scoate țigara, apoi o pune în portțigaret, o aprinde și o fumează. În (c) acțiunea naratorului de a-i duce geamantanul unei noi colege, Viorica Mircevna, este urmată de o perioadă în care cei doi și-au vorbit foarte puțin.]

În discursul indirect, mai-mult-ca-perfectul poate înlocui un perfect compus care, în discursul direct, apare într-o propoziție independentă. Verbul la mai-mult-ca-perfect face parte astfel dintr-o subordonată a unei principale cu un verb la trecut, față de care exprimă o acțiune anterioară:

- (79) a. Ana mi-a zis: «- Paul a sosit de o oră».
- b. Ana mi-a zis că Paul **sosise** de o oră.
- c. Vecinii au declarat: «- Ioana și-a luat lucrurile și a plecat».
- d. Vecinii au declarat că Ioana își **luase** lucrurile și **plecase**.
- [Exemplele (b) și (d) sunt rezultatul transpunerii în stil indirect a propozițiilor (a), respectiv (c). În prezența unui verb al propoziției principale la trecut (a zis, a declarat) perfectul compus din stilul direct este înlocuit cu un mai-mult-ca-perfect. În limba română, această substituție este facultativă, deoarece într-un stil mai apropiat de

limba vorbită perfectul compus poate să rămână (Ana mi-a zis că Paul a sosit de o oră, vecinii au declarat că Ioana și-a luat lucrurile și a plecat).]

Uneori mai-mult-ca-perfectul exprimă o anterioritate față de momentul enunțării, pentru a sublinia caracterul perfectiv al evenimentului și relativa sa depărtare în trecut:

- (80) Când **aud** că mi se va servi un breakfast, mă **trezesc** de-a binelea. Ceea ce nu s-ar întâmpla, dacă ar fi vorba de amnezie. **E** Penke, bulgăroaica de nevastă-mea. **Acum** îmi **amintesc**, brusc, totul. Tot ea mă **ÎNTÂMPINASE** și la sosirea în București, pe Calea Moșilor, la domiciliul pe care-l **PĂRĂSISEM** în mare grabă, plecând în marea aventură a căutării unei oaze de liniște, unde să-mi termin mult visatul roman. (Vlad Mușatescu, *De-a baba oarba*, 1976)

[În acest fragment, mai-mult-ca-perfectul se raportează la prezent, fiind vorba de amintirile naratorului: trezit din somn de o voce care îl cheamă să vină să mănânce micul dejun, naratorul reușește să identifice pe posesorul vocii și își amintește ce a făcut în trecut, când a plecat să caute un loc liniștit pentru a scrie un roman, apoi s-a întors acasă, la București. Cele două verbe la mai-mult-ca-perfect evidențiate cu majuscule apar în text în ordinea inversă cronologiei lor (părăsisem > întâmpinase), restabilind datorită cunoștințelor despre universul extralingvistic al vorbitorilor.]

Ca și imperfectul sau perfectul compus, mai-mult-ca-perfectul are capacitatea de a exprima predicatii multiple iterative sau distributive:

- (81) a. Si ea [nevasta mea], care nu urma decât franceza si româna, care avea oroare de matematici – **fusesse** de doua ori **corigenta** din cauza lor - numai ca sa fim împreuna, mă însoțea și asculta acum, o ora pe săptămâna, serioasa și cuminte ca un cățeluș, principiile generale ale calculului diferențial. (Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste*, 1930)

b. Zurgălăii sunau încet și, cum o melancolie fără de voie ne **cuprinsese** pe amândoi, nu mai spuneam un cuvânt. (Dimitrie Anghel, *Vasul fantomă* în vol. *Oglinda fermecată*, 1912)

[Exemplul (a) ilustrează o predicatie multiplă de tip iterativ: este vorba de o predicatie statică, ce exprimă o situație care s-a manifestat de două ori; în (b) este vorba despre o predicatie telică, cu stare rezultativă, de melancolie, ce caracterizează atât pe narator cât și pe prietenul împreună cu care se găsea în sanie.]

În afara acestor folosiri temporale, în marea majoritate anaforice, mai-mult-ca-perfectul exprimă, în anumite contexte valori modale. Poate fi contrafactual, în subordonatele comparative ireale, în care este în variație liberă cu un condițional-optativul trecut:

- (82) a. Nu-mi aminteam încă de unde-l știu, nici cu cine seamănă. Avea aerul jignit, **ca și cum nesocotisem** un drept pe care îl avea asupra mea, dar de care nu putea totuși să uzeze nelimitat. (Ana Blandiana, *Reportaj*, *AntologiaLiterNet* 2002, vol. 1)

b. I-am smuls plicul, și până la liceu am zburat! N-am întârziat, dar chiar dacă aș fi întârziat, eram atât de liniștit, atât de ușurat, **de parcă mi se luase** o piatră de moară de pe suflet! (Grigore Băjenaru, *Cișmigi*, 1942)

c. Am salutat scurt din cap și **ca și când** misiunea mea pe lângă ei **fusesse** aceea de mesager al destinului, am plecat înnorată de presimțirea că le prevestisem adevărul. (Ileana Vulpescu, *Arta conversației*, 1982)

[În toate aceste exemple, mai-mult-ca-perfectul exprimă predicatii ireale, putând fi înlocuite cu un condițional trecut: în (a) ca și cum aș fi nesocotit, în (b) de parcă mi s-ar fi luat, în (c), ca și când misiunea mea ar fi fost. Sensul ireal este întărit de conjuncția compusă ca și când sau de adverbul modal parcă.]

În cadrul valorilor modale, pe lângă ireal, mai-mult-ca-perfectul poate exprima valori ca ‘posibil’ sau ‘probabil’, declanșate de obicei de prezența unui lexem cu sens modal:

- (83) Când ajunse în geamlăcul de sus, care privea înspre grădină, văzu pe Otilia stând la o fereastră deschisă. Conversația de jos și incidentul cu pianul o **indispusesse probabil**, și acum se refugiase aici, fără să iasă din raza lui Pascalopol. (George Călinescu, *Enigma Otiliei*, 1938)

b. Mă trezesc catapultat... pe dușumea. Îmi fricționez teritoriile afectate. În odaie, întuneric beznă. **Pesemne** că **închisesse** cineva obloanele, în vreme ce dormeam. (Vlad Mușatescu, *De-a puia gaia*, 1975)

[În amândouă exemplele, mai-mult-ca-perfectul exprimă o posibilitate, subliniată de cuvântul modal probabil sau de construcția impersonală modală pesemne că.]

Mai-mult-ca-perfectul prezintă, deci, atât folosire temporale cât și folosiri modale. În general, exprimă temporalitatea în mod anaforic, dar folosirile deictice, care să se raporteze la t_0 , sunt de asemenea posibile. De obicei

situează situația predicativă într-o epocă care precedă momentul ancorării temporale dar, în contexte specifice, poate exprima și simultaneitatea, de cele mai multe ori față de o altă predicție la mai-mult-ca-perfect.

6.2.6. Viitorul și viitorul anterior

Ca celelalte forme temporale ale indicativului, viitorul poate exprima o serie de valori temporale și câteva valori modale. După cum se știe, viitorul în limba română prezintă, din punct de vedere morfologic, mai multe forme, toate analitice:

(i) un ‘element mobil’ variabil, derivat de la verbul *a voi* sub forma *voi/ vei/ va/ vom/ veți/ vor* + infinitivul scurt (*voi lucra, voi veni*, etc.), element mobil ce prezintă și o variantă regională și familiară *oi/ ăi (ei, îi, oi)/ o (a)/ om/ ăți (eți, îți, oți)/ or* + infinitiv (*oi lucra, oi veni*, etc.);

(ii) cea de a doua formă are ca auxiliar prezentul verbului *a avea*: *am/ ai/ are/ avem/ aveți/ au* + conjunctivul prezent al verbului de conjugat (*am să lucrez, aveți să veniți*, etc.); verbul *a avea* poate fi și la imperfect (*aveam să lucrez, aveam să vin*), în cazurile în care se exprimă ‘viitorul în trecut’, adică o acțiune posterioară față de un reper situat în trecut (*îmi spusese că avea să vină a doua zi*);

(iii) o formă numită impropriu ‘viitor popular’, având structura *o* + conjunctiv prezent, unde *o* este un element mobil invariabil (*o să lucrez, o să vin*, etc.). (Dana Manea, 2008: 440)

Din punct de vedere al referinței temporale și al valorilor aspectuale, aceste forme sunt perfect echivalente, diferențele dintre ele fiind numai de natură stilistică. Formele (i), cu *a voi*, sunt folosite cu precădere în limba scrisă, într-un stil îngrijit. Formele (ii) și (iii) sunt cele mai des întâlnite, fiind aproape singurele care se întâlnesc în limba vorbită.

Viitorul simplu este fundamental o formă deictică, făcând referință la o perioadă ulterioară momentului vorbirii, t_0 . Din simplul fapt că denotă o predicție care nu s-a realizat încă, viitorul prezintă din punct de vedere semantic o valoare semantică ipotetică.

(84) a. **Voi pleca/ o să plec/ am să plec** mâine.

b. Maria **se va întoarce** într-o oră.

[*Caracterul deictic al acestor două exemple este întărit de prezența unor adverbiale deictice ce fac referință la intervale ulterioare momentului vorbirii mâine și într-o oră. Trebuie observat însă că formele de viitor își păstrează caracterul deictic chiar în absența unor adverbiale deictice: în mod normal, enunțurile voi pleca sau Maria se va întoarce sunt interpretate ca deictice, desemnând predicții care vor avea loc într-un moment ulterior timpului de codificare, t_0 . Există, desigur, contexte speciale care pot anula această interpretare.*]

Uneori viitorul are valoare incoativă, focalizând deci pe faza preliminară a predicției:

(85) Mi-e foame, **am să mănânc/ o să mănânc** ceva.

[*În acest context viitorul deictic al verbului a mânca se referă la un interval temporal viitor, al cărui început este prezentat ca foarte apropiat de momentul vorbirii.*]

Viitorul apare, total sau parțial, în formularea unor acte de limbaj mai ales a acelor care anunță o acțiune viitoare, cum ar fi promisiunea, amenințarea, avertismentul, jurământul, etc. (v. Capitolul 9)

(86) a. «- **O să luați**, stimată doamnă, câte cincizeci de picături la sculare și cincizeci la culcare.» (Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, vol. 2-3, 1927)

b. «- Las, că te-nvăț eu! **Am să-ți scot eu** cafeaua cu lapte din burtă! Să marș la-nchisoare!» (Anton Bacalbașa, *Bacalaureații*, în vol. *Moș Teacă*, 1893, Wikisource)

c. DIDINA: Mască, **am să te rog** ceva: așteaptă-mă un minut aici... Mă-ntorc îndată... (I. L. Caragiale, *De-ale carnavalului*, Actul II, scena IV, 1885)

d. «- Omule, nu te supăra, nu mai bea în halul ăsta, **c-o să-ți faci** rău!», mă consiliază Iermolai Bîc. (Vlad Mușatescu, *De-a baba oarba*, 1976)

[*În aceste exemple, locutorii folosesc viitorul în formularea unor acte de limbaj: în (a) este vorba despre o injoncțiune, din partea unui medic, privind modul în care pacientul trebuie să ia un anumit medicament; în (b) actul de limbaj este o amenințare; în (c) verbul la viitor specifică actul de limbaj, (o rugămintă), al cărui conținut este exprimat de un verb la imperativ (așteaptă-mă) care se referă și el la un eveniment viitor. În (d) verbul la viitor este parte a unui sfat, prezentând probabilele consecințe neplăcute ale acțiunilor interlocutorului.*]

În cazul promisiunilor indirecte, unii lingviști vorbesc despre un ‘viitor de promisiune’, prin care locutorul se angajează să efectueze o acțiune viitoare, favorabilă interlocutorului:

(87) a. **Voi fi acolo** mâine, la ora cinci.

b. Îți promit că **voi fi acolo** mâine, la ora cinci.

[Propoziția (a), cel puțin în una dintre interpretările sale, este o formă prescurtată a enunțului din (b); după John Austin, propoziția (a) reprezintă un enunț performativ implicit (vezi 10.2.3). În (b), viitorul exprimă o promisiune fără ambiguitate, este un enunț performativ explicit.]

Uneori, locutorul poate să înlănțuie, unul după altul, mai multe acte de limbaj, toate anunțând predicății a căror realizare este proiectată într-o perioadă ulterioară:

(88) a. «- Știi ce? Las' pe mine; **am să-ți gălesc eu** ce-ți trebuie duminică; eu **am să te căpățuiesc**, și o să vezi că **am să-ți nemeresc** întocmai după pofta inimii.» (I. L. Caragiale, *Abu Hassan*, în vol. *Nușele și povestiri*, 1908, Wikisource)

b. ZOE: [...] după alegere, **o să fie** manifestație publică,... d-ta **ai s-o conduci**. [...] D-ta **o să prezidezi** banchetul popular din grădina primăriei... [...] **O să chefuliești** cu poporul... [...] Și **o să vii aici** cu toții, să saluți, în numele alegătorilor, pe deputatul ales și pe prefect... (I. L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*, Actul IV, scena IX, 1984, Wikisource)

[În frază din (a) locutorul face un șir de promisiuni, deci anunță că va executa o serie de acte viitoare, toate în favoarea interlocutorului. În (b) sunt prezentate, sub formă politicoasă, un șir de ordine, pe care Zoe i le dă lui Cațavencu, pe care îl 'are la mână' cu un document falsificat, transformat într-o afacere necurată.]

Uneori viitorul identifică perioade începute în momentul vorbirii sau în trecut și care se prelungesc în viitor:

(89) Lecțiile propriu-zise încă n-au început. **Facem** "practică de producție", **de ieri**. Mai pe scurt, strângem strugurii la vie. **O să dureze** vreo lună. (Aureliu Busuioc, *Singur în fața dragostei*, 1966)

[Perioada de 'practică în producție', ²⁴ care va dura circa o lună, a început în ziua anterioară momentului enunțării, ieri, și se va prelungi în viitor.]

Multe din folosirile speciale ale prezentului se regăsesc și în folosirea viitorului, dar cu proiectare pe o axa intervalelor posterioare momentului t_0 . Ca și prezentul, viitorul poate exprima situații predicative omnitemporale:

(90) a. Mama însă era în stare să toarcă-n furcă, și să învâț mai departe. Și tot cihăia mama pe tata să mă mai dea undeva la școală, căci auzise ea spunând la biserică, în Parimei²⁵, că **omul învățat înțelept va fi și pe cel neînvățat slugă-l va avea**. (Ion Creangă, *Amintiri din copilărie*, 1879, Wikisource)

b. Și apoi, ce preț are viața față cu atâta strălucire și ce poate moartea contra celui ce a învins-o. Steaua spre care și-a ridicat harfa lui Wolfram **va răsări totdeauna**, și cine **va ști** s-o cânte poate să-și închidă ochii liniștit. (Dimitrie Anghel, *Oscar Wilde*, 1910, Wikisource)

[Propozițiile evidențiate exprimă adevăruri considerate universale: în (a) privind superioritatea intelectuală și socială a persoanelor care au studiat față de cele care nu au studiat. Viitorul este folosit pentru că este vorba despre consecințe: înțelepciunea este dobândită în urma învățăturii, fapt care conduce la o poziție socială și economică superioară față de cel care nu a studiat. În (b) este vorba despre faptul că talentul poetic se va manifesta întotdeauna, talent evocat de metafora „harfa lui Wolfram” aluzie la poetul-cavaler medieval Wolfram vom Eschenbach (cca. 1170- cca. 1220).]

Folosind viitorul, locutorul dă de multe ori informații privind cursul evenimentelor care urmează să aibă loc, înlănțuire de acțiuni de care este absolut sigur. De multe ori aceste evenimente formează o secvență narativă, similară cu secvențele prezentate pentru prezent, perfect compus sau perfect simplu:

(91) [Unchiul] cel mai în vârstă ne spuse: «- Noi **o să ieșim** în ogradă și-o **să ne ascundem** în pivniță. **Vom rămâne acolo**, atât cât va fi nevoie, chiar până mâine dimineață.» (Panait Istrati, *Chira Chiralina*, 1923, pag. 35)

²⁴ Este vorba de o realitate a perioadei comuniste, ce s-a manifestat atât în URSS (în exemplul nostru în Basarabia) ca și în alte 'țări socialiste', inclusiv în România. Toamna, înainte de începerea cursurilor elevii și studenții (cărora li se alăturau uneori și tinerii care-și făceau serviciul militar) strângeau recolta de pe câmpurile fermelor socialiste, cărora le lipsea mâna de lucru. Era, de fapt, o procedură prin care elevii, studenții și militarii erau obligați să muncească gratis.

²⁵ Maximă, zicătoare. *Dex* online menționează forma *parimie*, *parimii*; există și termenul *parimiar*, numele unei cărți bisericești ce cuprinde proverbele lui Solomon și alte învățături din Vechiul Testament.

[Locutorul propune întregului grup o serie de acțiuni pe care să le facă una după alta: a ieși → a se ascunde → a rămâne acolo.]

De multe ori viitorul exprimă o opinie a locutorului, căreia îi acordă un grad mai mic sau mai mare de probabilitate:

- (92) a. Și Moș Teacă ia pe soldat la pumni. «- Acuma spune tu, ăla de colo, bălțatele, câte fac de șase ori șase? Șase ori șase, treizeci și șase, nu-i așa? De ce nu știi, mă? De ce nu știi? Că așa **o să te-ntrebe** ghegeneralu! (Anton Bacalbașa, *Moș Teacă înainte de inspecție*, în volumul *Moș Teacă*, 1893, Wikisource)
- b. Spănu e un dobitoc. E de multă vreme directorul acestei școli, eu, cel puțin, acum doi ani, când am picat aici, l-am găsit director, și acum, când **o să plec**, tot director **o să-l las**. (Aureliu Busuioc, *Singur în fața dragostei*, 1966, pag. 4)
- c. «- Credeți că **am să mă fac bine**, că **am să mai văd** New Yorkul și Parisul? **Am să mai fiu** iarăși **zdravăn**? (Mircea Eliade, *Maitreyi*, 1933, pag. 9)

[Locutorul din (a) este absolut sigur de întrebarea pe care generalul o va pune soldaților în timpul inspecțiilor; cel din (b) pare aproape sigur că Spănu va rămâne director și după ce el va părăsi acel loc de muncă; în (c) gradul de probabilitate este încă mai scăzut, deși locutorul speră să se însănătoșească.]

Viitorul apare destul de des în fraze conținând propoziții subordonate condiționale, atât în protază (subordonata condițională) cât și în apodoză (propoziția principală). În astfel de contexte, legătura logică între cele două predicatii este sub semnul posibilității: dacă predicatia din subordonată se realizează, urmează să se realizeze și predicatia din propoziția principală:

- (93) a. Hai! ia-ți porcul de-aici și ieși afară! Și dacă **până mâine** dimineată n-a fi podul gata, moșnege, **are să-ți stea** capul unde-ți stau tălpile. Înțelesu-m-ai? (Ion Creangă, *Povestea porcului*, 1876, Wikisource)
- b. **Dac-o să fii deștept, o s-ajungi bine!** a mai spus. (Eugen Barbu, *Groapa*, 1957, pag. 56)

[În amândouă frazele, verbele la viitor din principală exprimă o consecință a realizării, tot într-o epocă ulterioară, a unei predicatii ce constituie o condiție: construcția podului în (a) și deșteptăciunea interlocutorului în (b).]

Viitorul poate exprima o ipoteză sau o probabilitate chiar dacă nu este legat de o subordonată condițională. Un astfel de viitor este numit ‘viitor de conjunctură’ sau ‘de supoziție’.

- (94) a. A înflorit [salcâmul] a doua oară! Ia te uită! **O să fie** o toamnă lungă și caldă. (Aureliu Busuioc, *Singur în fața dragostei*, 1966, pag. 5)
- b. «- Nu sunt criminal, fetițe.» «- Numai ticălos.» «- Ți-aș sugera să te controlezi, nervii mei au o limită. Explozia se **va produce** după ora închiderii. Și vorbește, te rog, mai încet.» (Rodica Ojog-Brașoveanu, *O bombă de revelion*, 1981, pag. 6)

[În (a) locutorul face o previziune privind toamna care tocmai a început: din a doua înflorire a salcâmului deduce că va fi lungă și caldă; în (b) locutorul a pus o bombă cu ceas într-un magazin ca să ascundă nereguli în gestiune și a reglat ceasul în așa fel ca bomba să explodeze după închiderea magazinului.]

Când înlocuiește un imperativ, se vorbește despre un viitor ‘injonctiv’, ‘de atenuare’ sau ‘de politețe’:

- (95) a. ȘTEFĂNIȚĂ: Părcălabul Condrea, postelnicul Șearpe și vistiernicul Ieremia **o să faceți** la dreapta, pe cărarea asta, și înainte, până dincolo de cele trei stahii, la paltinul cu izvorul... (Barbu Ștefănescu Delavrancea, *Viforul*, 1910, Wikisource)
- b. «- Urât mi-a fost mie de când lumea, frate Avrame, sfântul care umblă cu șiretlicuri la țințar. Când văz așa ceva, m-apucă un fel de scârbă la inimă și-mi vine să mă las păgubaș. **Vei face** dar **bunătatea**, sfinția-ta, **să duci** la locul său acest bob de fasole.» (George Topârceanu, *Minunile sfântului Sisoe*, 1934, Wikisource)

[În (a) Ștefăniță Vodă, aflat la vânatoare, dă un ordin curtenilor privind traseul pe care să îl parcurgă sub forma unui verb la viitor. Locutorul din (b), Sfântul Sisoe, protestează împotriva faptului că partenerul său de țințar încearcă să-l înșele și, în locul unui imperativ, folosește o formulă politicoasă, cu verbul la viitor.]

Ca și prezentul, viitorul poate fi folosit hipocoristic, de obicei în dialogul dintre părinți și copiii:

- (96) «- Mami, **o sa mă fac eu mare** si-**o sa mă joc singur** și **o să-l las** pe Doru să vorbească cu voi. Și-**o sa crească** și el băiat mare si **o sa mă joc** cu el și voi **o sa stați** sa vorbiți cu Doru...» (http://forum.desprecopii.com/forum/topic.asp?TOPIC_ID=118224&nm=PERLE-DE-COPII-CUMINTI)

[În aceste propoziții locutorul, un copil, exprimă afectuos o serie de dorințe-previziuni privind epoca în care atât el cât și fratele său mai mic, Doru, vor fi mai mari.]

Întâlnim viitorul și în propoziții ironice sau glumețe, în care locutorul vrea să obțină un anume efect semantic și discursiv:

(97) a. PETRU RAREȘ: Iartă-mă, doamne, iubesc! ȘTEFAN: A! ha! Ba vezi c-o să mă îndrăgostesc eu! (Barbu Ștefănescu Delavrancea, *Apus de soare*, 1909, Wikisource)

b. Olguța se înclină adânc în fața Monicăi, ținându-și șorțul în mână. «- Măria-ta, în fața posterității, adică în istoria scrisă a Medelenilor, **voi fi plecată** damă de onoare a măriei-tale. Dar până atunci rog pe măria-ta să-mi încheie șorțul, să toarne ceaiul și să-mi spună ce-avem la istorie.» (Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, 1927, vol. 2-3, pag. 324)

[În (a) bătrânul Ștefan cel Mare vrea să-i spună fiului său Petru Rareș că este normal ca un tânăr ca el să fie îndrăgostit; în (b) Olguța o tratează glumeț pe prietena ei Monica ca pe o prințesă, a cărei doamnă de onoare promite să fie.]

În folosirile non-deictice, viitorul se referă la un interval posteriorul reperului, situat de obicei în trecut. După cum am arătat, în română există o formă de ‘viitor în trecut’, cea formată de imperfectul verbului *a avea* urmat de conjunctivul prezent al verbului de conjugat:

(98) a. N-am dormit toată noaptea. M-am gândit la tatăl lui Cotan, care era prefect, apoi la tata, pe care nu-l cunoscusem, dar care știam bine că nu fusese ministru și, în fine, la tata-mare, pe care **n-aveam să-l mai văd niciodată**. (Ion Minulescu, *Corijent la limba română*, 1929, pag. 4)

b. La unele din întrebările pe care mi le puneam, nedumerit și melancolic, răsfoindu-i cărțile, acolo, la anticarul de pe chei, **aveam să primesc răspuns** mult mai târziu. Un răspuns, de altfel, împletit el însuși în neașteptate taine. (Mircea Eliade, *Secretul dr. Honigberger*, 1940, pag. 1)

[În exemplul (a) ancorarea predicativă se referă la ziua în care naratorul a aflat despre moartea bunicului său iar predicția evidențiată identifică o perioadă care începe din momentul localizării și se prelungește în viitor; în textul lui Mircea Eliade, momentul de referință este într-o dimineață din toamna anului 1934, adverbial ce apare la începutul textului. Față de acest moment va descoperi răspunsul la întrebări mult mai târziu.]

Această formă de ‘viitor în trecut’ este relativ rar folosită în texte scrise și este aproape total absentă din stilul colocvial. Un interval posterior față de un trecut se exprimă în română de cele mai multe ori cu un viitor simplu, care este plasat în trecut datorită contextului; în a ceste folosiri, viitorul este anaforic:

(99) a. D-l Nazarie **se scuzase** că nu **va veni** decât seara la masă. Pornise înspre sat, să cerceteze câteva movile. (Mircea Eliade, *Domnișoara Cristina*, 1936, pag. 18)

b. **Spunea** mereu că într-o zi **o să câștige** o sumă mare de bani și **o să răscumpere** casele pierdute. (Eugen Barbu, *Groapa*, 1957, pag. 70)

c. Zăpăceala lui Felix era dar explicabilă. Numărul casei îl cunoștea infailibil, iar în casă locuia “unchiul Costache” și “verișoara Otilia”. **Rămăsese** hotărât [...] că, îndată ce **va termina** liceul, **va veni** la București, în vederea continuării studiilor, urmând să locuiască la unchiul-tutor în strada Antim. (George Călinescu, *Enigma Otiliei*, 1938, vol. 1, pag. 11)

[În aceste exemple, formele de viitor desemnează intervale temporale ulterioare față de acțiuni sau situații din trecut, exprimate de verbe la mai-mult-ca-perfect (a) și (c) sau la imperfect, în (b).]

Există un alt tip de viitor anaforic, numit ‘viitor de anticipație’ sau ‘de perspectivă’, în care, în ipoteza realizării unui anumit eveniment, predicția prezintă consecințele, reale, posibile sau probabile. Este un tip de viitor des întâlnit în textele istorice, dar pot fi găsite și în cărțile de ficțiune literară:

(100) a. Într-o zi îl scoaseră [pe Mihai] din pușcărie legat și îl porniră la locul osândeii. Mulțimea poporului urmărea pe osândit, tristă, jalnică și tăcută, văzând că cea din urmă nădejde de mântuire i **se va curma** cu capul acelui june bărbat eroic. (Nicolae Bălcescu, *Românii sub Mihai Vodă Viteazul*, 1878, Wikisource)

b. În anul 1389 Sultanul Murat, care, biruitor, își strămutase capitala de la Brusa la Adrianopol, pleacă în Asia ca să potolească o răscoală. În lipsa lui creștinii îngenuncheați încearcă să-și recapete neatârnată. Mircea vine și el cu oaste în ajutorul lor. Dar Murat află, se întoarce din cale, și în ziua de 15 iulie se dă acea sângeroasă bătălie din câmpul Mierlei (Cosova) în care **avea să se hotărască** soarta peninsulei Balcanice. Chiar în zorii acelei zile de groază, în freamătul pregătirilor, Murat e ucis în cortul lui de sârbul Miloș Obilici, pe care turcii, furioși, îl rup în bucăți. (Alexandru Vlahuță, *Din trecutul nostru*, 1908, Wikisource)

c. După câteva minute coborî poteca spre șosea. Haina de călugăr ascundea silueta viguroasă cu umeri de atlet. Se opri în fața stâlpului consultând îndelung tăblițele indicatoare. Își potrivea desaga pe umeri și căutând marginea

drumului se îndepărtă cu pași mari. **Va ajunge** abia spre seară la Peștera Sihastrului. În măneca anterului, în loc de mătănii ascundea un stilet lung. (Rodica Ojog-Brașoveanu, *Minerva se dezlănțuie*, 1974, pag. 1)

[În (a) verbul la viitor exprimă sentimentele și convingerile persoanelor care asistau la tentativa de executare a banului Mihai, viitorul voievod Mihai Viteazu (1558-1601); în (b) se fac considerații despre importanța bătăliei de la Câmpia Mierlei (Kosovo Polje) din 1389, între o coaliție de prinți creștini din Balcani (sârbi, bosniaci, albanezi, cu contingente de români, maghiari, croați) sub conducerea cneazului sârb Lazăr și armata otomană a sultanului Murat. În (c) într-un stil indirect liber, sunt redată considerațiile personajului îmbrăcat în haine călugărești care prevede că va ajunge la Peștera Sihastrului în acea seară.]

Limba română mai dispune de încă o formă de viitor, așa-numitul viitor II sau viitorul anterior, care, spre deosebire de viitorul ‘simplu’ are o singură formă morfologică, forme ale verbului *a voi* + *fi* + participiul trecut (*voi fi plecat, vom fi visat, vei fi venit*, etc.). Este o formă perfectivă care, din punct de vedere temporal, exprimă o predicție posterioară față de o altă predicție posterioară momentului vorbirii: $t_0 \rightarrow t_{\text{viitor}} \rightarrow t_{\text{viitor_anterior}}$.

(101) a. ZOE (*încet către Tipătescu, care stă cufundat în gânduri pe fotoliu*) : Și înțelegi că atunci, când, luptând cu tine, **voi căpăta** scrisoarea,... tot,... tot,... Fănică, **va fi isprăvit** între noi. (I. L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*, 1884, Wikisource)

b. Pe cât putem prevedea ele [radiațiile soarelui] **vor continua să activeze** până când frigul **va fi ucis** viața pe pământ afară dacă vreo ciocnire sau vreun cataclism nu vor interveni și nu vor distruge viața mai curând printr-o moarte mult mai rapidă. (Camil Petrescu, *Patul lui Procust*, 1933, pag. 144)

[În textul dramatic din (a), Zoe ordonează acțiunile din discurs față de momentul în care îi spune aceste cuvinte lui Tipătescu (t_0), în felul următor: în viitor, întâi va căpăta scrisoarea (t_1), apoi va întrerupe legătura amoroasă cu prefectul (t_2): $t_0 > t_1 > t_2$. În (b) locutorul ne spune că într-o perioadă din viitor radiațiile solare vor continua, să fie active iar, la sfârșitul acestui proces, viața pe pământ va dispărea. Predicția la viitorul anterior desemnează un interval poster față de intervalul predicției la viitor.]

În contextul unor verbe la viitor, verbele la viitorul anterior pot exprima simultaneitatea sau chiar anterioritatea față de acestea, valoarea aspectuală de perfectiv fiind în acest caz predominantă:

(102) a. Ia caută-mi tu mai bine nițel în cap și, când **vei auzi** urletul să mă scoli de **voi fi adormit**; dară nu care cumva să umbli în tolba mea cu săgețile. (Petre Ispirescu, *Copiii văduvului*, în volumul *Basmele românilor*, 1972, Wikisource)

b. Deci la cinci și un sfert, **va citi** după plimbarea de seară, după ce **va fi ascultat** radio-jurnalul. (Nicolae Breban, *Bunavestire*, 1977, pag. 7)

c. «- Și **am să te chinui**, Simino, **n-am să te omor** așa repede», șuiera el. «**Am să te sugrum** numai după ce-ți **voi fi scos ochii** și îți **voi fi smuls** dinții unul câte unul... Cu fierul roșu **am să te chinui**.» (Mircea Eliade, *Domnișoara Cristina*, 1936, pag. 34)

[În toate aceste exemple, viitorul anterior exprimă o predicție ce precedă predicția exprimată de viitorul simplu: în (a) locutorul mai întâi va adormi, apoi interlocutorul îl va trezi; în (b) personajul întâi va asculta radio-jurnalul și apoi va citi; în (c) locutorul întâi va scoate ochii și smulge dinții victimei, apoi o va sugruma. În aceste contexte viitorul anterior ar putea fi înlocuit cu un viitor simplu, dar în acest caz se pierde informația aspectuală perfectivă, de atingere a fazei finale a predicției (va dormi în (a), va asculta până la capăt radio-jurnalul în (b), va scoate ambii ochi și fiecare dinte în (c)).]

Lăsând la o parte omonimia dintre viitorul anterior și prezumtivul perfect, această formă poate fi folosită și non-deictic, ca expresie a unei posteriorități față de un reper temporal situat în trecut (viitor anterior anaforic):

(103) a. Tatăl fetei, împăratul, carele știa că umblă niște zmei să-i răpească copila, nu mai putu de bucurie când îi văzu măcelăriți. Și cu socoteală că de aci înainte fata îi **va fi scăpată**, puse să se strige prin toate răspântiile cetăților din lume că cine va fi acel viteaz care a răpus pe zmei, să se înfățișeze ca să-i dea fata după dânsul, și jumătate împărăția. (Petre Ispirescu, *Poveste țărănească*, în volumul *Basmele românilor*, 1874, Wikisource)

b. [...] iar când turcii calcă hotarul Moldovei, la 1420, și Alexandru-Vodă mână trei ștafele după ajutor la craiul leșilor, acesta nu-și clintește un ostaș pentru apărarea celui mai cinstit și mai credincios prieten. Poate că tocmai amintirea aceasta amară **va fi tulburat** mai târziu sufletul drept al bătrânului voievod și-l **va fi ademenit** să-și întoarcă oastea alături cu Svidrigel, ducele Litvaniei, împotriva acestuia, căruia treizeci de ani i-a păstrat cea mai curată credință. (Alexandru Vlahuță, *Din trecutul nostru*, 1908, pag. 63)

- c. Chiar acum însă Mara nu putea să-l ducă la școală. **Era hotărâtă** să-l ducă la Arad, fie mâine, fie poimâine, cât mai curând, îndată ce-și **va fi făcut** vreun rost pentru creșterea de pod. Deocamdată treceau oameni și care fiindcă era târg la Lipova: n-avea Mara timp nici măcar să se gândească. (Ion Slavici, *Mara*, 1894, pag. 7)

[Din aceste exemple, se poate vedea că viitorul anterior se poate raporta la un trecut, față de care desemnează un interval ulterior. În (a) valoarea aspectuală a viitorului anterior este foarte importantă: starea de siguranță pentru fata de împărat se instalează pe deplin imediat după omorârea zmeilor; un viitor simplu (de aci înainte fata va scăpa) nu are această importantă nuanță semantică. În (b) se manifestă un fel de 'viitor istoric': adverbialul mai târziu și cele două verbe la viitor anterior (va fi tulburat, va fi ademenit) desemnează un interval ulterior anului 1420. Cele două verbe prezintă și o nuanță modală, de prezumție, sentimentele descrise fiind atribuite voievodului de către autorul-istoric. În (c), viitorul anterior (își va fi făcut un rost) se referă la un interval ulterior momentului în care Mara a hotărât să nu-și ducă fiul la școală.]

Din punctul de vedere discursiv adus de pragmatica cognitivă, viitorul are capacitatea de a exprima diferite relații cronologice, a căror semnificație este clară datorită capacităților logice ale locutorilor de a face inferențe ca și datorită cunoștințelor lor lingvistice și enciclopedice. Neil Smith (1993) a ilustrat această capacitate făcând un rezumat al finalului celebrei tragedii shakespeariene *Romeo și Julieta*:

- (104) (i) În această tragedie, eroul **va muri** otrăvit și eroina se **va înjunghia** cu un pumnal. (ii) O **va găsi adormită**, drogată de o băutură, o **va crede** moartă și, de disperare, **va bea** otrava. (iii) Ea îl **va găsi** mort și îi **va lua** pumnalul. (după N. Smith 1993, 32)²⁶

[Acest text ilustrează relația discursivă numită de Asher/ Lascarides (1993, 2003) 'Elaborare': locutorul enunță un fapt (i) și apoi explică modul în care situația s-a realizat. Secvențele de propoziții (ii) – (iii) denotă o narațiune, ordinea de apariție a propozițiilor în text corespunde ordinii lor cronologice.]

6.3. Concluzii

Examinarea timpurilor indicativului pune în evidență faptul că timpurile deictice prin excelență sunt prezentul, perfectul compus și viitorul pentru că aceste forme denotă, de cele mai multe ori, un interval temporal care se raportează la momentul enunțării (t_0). În schimb imperfectul, perfectul simplu și mai-mult-ca-perfectul sunt forme mai ales anaforice, intervalul la care se raportează fiind, de obicei, situat în trecut.

Din perspectiva folosirii timpurilor în propozițiile subordonate, ne mărginim numai să semnalăm aici existența unei folosiri anaforice pentru timpuri fundamental deictice: prezentul și viitorul care apar și în varianta literară și îngrijită a limbii. Folosiri anaforice pentru prezent, cel puțin, există și în alte limbi romanice, de exemplu în franceză, dar se manifestă preponderent în limba vorbită (v. Costăchescu 2015).

Folosirea anaforică în subordonate a unor forme deictice este o consecință a faptului că limba română, codificată normativ abia în sec. al 19^{lea}, nu a preluat din latină și nu a 'imitat' regulile de concordanță a timpurilor din celelalte limbi romanice limbile literare. Faptul că cel puțin folosirea prezentului în subordonate este similară folosirii acestei forme în franceza vorbită sau în italiana vorbită ne indică faptul că în română, în absența unor constrângeri normative, timpurile sunt folosite în mod spontan. Este interesant să remarcăm, după cum vom arăta amănunțit în Capitolul 7, că această spontaneitate, această absență de constrângeri normative nu are consecințe negative asupra comunicării: locutorii români nu au nici o dificultate în identificarea localizării intervalelor ce servesc drept denotație predicțiilor exprimate de aceste forme.

O ultimă observație privește importanța luării în considerație a modului acțiunii (*Aktionsart*) atunci când analizăm funcționarea gramemelor ce corespund diferitelor timpuri ale verbului. De exemplu, observația privind incompatibilitatea perfectului compus cu anumite adverbiale deictice ca *ieri*, *de curând*, *tocmai* (Manea 2008, 416) este numai parțial exactă: este corectă pentru predicții non telice (**acum (când discutăm) am vorbit cu tine*) dar este incorectă pentru predicțiile telice (*balta acum a secat*, *Ion acum a fost angajat și are un serviciu bun* etc.), după cum dovedesc exemplele (27).

Corelația dintre modul acțiunii și morfemele aspectual-temporale ale verbului permite exprimarea unor semnificații speciale pentru anumite clase de predicții. De exemplu, verbele telice punctuale folosite la imperfectiv exprimă faptul că Agentul avea numai intenția de a efectua acțiunea, care a fost întreruptă (cu posibilitatea ca să fie reluată sau nu). Deci pentru aceste verbe imperfectivul nu face referință la faza internă a predicției, ci la faza preliminară. O propoziție ca *ieșeam pe ușă când a sunat telefonul; m-am întors să răspund/ eram în întârziere, așa că mi-am văzut de drum* ne arată că Agentul-locutor încă nu trecuse de pragul camerei din care ieșea când a intervenit apelul telefonic care a întrerupt acțiunea. Propoziția este compatibilă atât cu întreruperea definitivă a acțiunii, cât și cu continuarea ei ulterioară.

²⁶ (i) Dans cette tragédie, le héros **mourra** empoisonné et l'héroïne **se poignardera**. (ii) Il la **trouvera** droguée et, de désespoir, **boira** le poison. (iii) Elle le **trouvera** mort et **se saisira** de sa dague.

Pragmatica folosirii timpurilor indicativului se ocupă și de relațiile retorice pe care le pot exprima (Fundal, Narațiune, Explicație, Rezultat, etc.) ca și de situațiile în care morfemul verbal funcționează ca elemente procedural, ce indică receptorului modul în care enunțul trebuie să fie interpretat, cu luarea în considerație a cunoștințelor enciclopedice și a co(n)textului discursiv. Observațiile unor cercetători ca Spelber/Wilson (1986), Blakemore 1987, Neil Smith (1993), Kleiber / Berthonneau (1993), Mœschler 2002, Kleiber (2003a), Berthonneau/ Kleiber (2006), Louis de Saussure (2003, 2005) făcute unele pentru franceză, altele pentru engleză se regăsesc și în română, fapt ce dovedește, încă o dată, caracterul trans-lingvistic al multor fenomene pragmatice.

Bibliografie

- Arnaud, Antoine / Claude Lancelot (1660) *Grammaire générale et raisonnée contenant les fondements de l'art de parler, expliqués d'une manière claire et naturelle*, cunoscută și sub numele de *Grammaire (générale et raisonnée) de Port Royal*, présentée par Herbert E. Brekle, Stuttgart-Bad Cannstatt, frommann, 1966.
- Asher, Nicolas/ Alex Lascarides (1993), 'Temporal Interpretation, Discourse Relations and Common Sense Entailment', in *Linguistics and Philosophy* 16: 437 - 493.
- Asher, Nicolas / Alex Lascarides (2003), *Logics of Conversation*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Avram, Mioara (1986), *Gramatica română pentru toți*, București, Editura Academiei Socialiste România.
- Bach, Emmon (1986), 'The Algebra of Events' in *Linguistics and Philosophy*, 9:1, 5 -16.
- Berthonneau, Anne Marie / Georges Kleiber (2006), 'Sur l'imparfait contrefactuel' in *Travaux de linguistique*, 53: 2, 7 - 65.
- Bertinetto, Pier Marco (1991), 'Il Verbo', in Lorenzo Renzi/ Giampaolo Salvi (eds.), (*Grande Grammatica Italiana di Consultazione* vol. II, Bologna, il Mulino, 13 – 161.
- Bidu-Vrâncanu, Angela/ Cristina Călărașu/ Liliana Ionescu-Ruxăndoiu/ Mihaela Mancaș/ Ganriela Pană-Dindelegan (2001), *Dicționar de științe ale limbii*, București, Nemira.
- Blakemore, Diana (1987), *Semantic constraints on relevance*. Oxford, Blackwell.
- Bres, Jacques (1997), 'Habiter le temps: le couple imparfait / passé simple en français', in *Langages*, 127, 77 - 95.
- Bres, Jacques (1998), 'Fluence du temps impliqué et orientation : l'imparfait et le passé simple révisé', in Svetlana Vogeleeer / Andrée Borillo / Carl Vetters / Marcel Vuillaume (éds), 157 - 170.
- Carlier, Anne (2002), *Les propriétés aspectuelles du passif* in Véronique Lagae, Anne Carlier, Céline Benninger, *Temps et aspect : de la grammaire au Lexique*, Cahiers Chronos 10, 2002, Amsterdam, Rodopi, 41 – 63.
- Caudal, Patrick (2000), *La polysémie aspectuelle* thèse présentée à l'Université Denis Diderot Paris 7 (ms. non publié).
- Caudal, Patrick / Carl Vetters / Laurent Roussarie (2003), 'L'imparfait, un temps inconséquent', in *Langue française*, 138, 61 - 74.
- Caudal, Patrick / Carl Vetters (2005), 'Que l'imparfait n'est pas (encore) un prétérit', in Emmanuelle Labeau / Pierre Larrivée (éds.) *Nouveaux développements de l'imparfait*, Cahier Chronos 12, Amsterdam, Rodopi, 49 - 82.
- Corblin, Francis (2002), *Représentation du discours et sémantique formelle, Introduction et applications au français*, Paris, Presses Universitaires de France.
- Costăchescu, Adriana (2003), 'Les adverbes ensemble vs. séparément et la prédication multipl', in *Analele Universității din Craiova - Série Langues et Littératures Romanes*, 56 - 69.
- Costăchescu, Adriana (2004), 'Référence temporelle, mode d'action et aspect: quand connecteur narratif' in *Analele Universității din Craiova - Série Langues et Littératures Romanes*, VIII: 142 - 154.
- Costăchescu, Adriana (2007), 'Un traitement formel du temps: prédication multiple et quantification temporelle'. in *Actes du XXV-e Congrès de Linguistique et de Philologie Romanes, Innsbruck*. Tuebingen, Niemayer Verlag, vol. IV, p. 31- 45.
- Damourette Jacques / Édouard Pinchon (1911 - 1940) *Des mots à la pensée, essai de grammaire de la langue française*, Paris, Éd. d'Atrey.
- De Mulder, Walder/ Lilane Tasmowski-De Ryck/ Carl Vetters (éds.) (1996), *Anaphore temporelle et (in-)cohérence*, Cahiers Chronos 1, Amsterdam, Rodopi.
- Desclés, Jean-Pierre / Zlatka Guentchéva (2003), 'Comment déterminer les significations du passé composé par une exploration contextuelle' in *Langue française* 138, 48-60.
- Ducrot, Oswald (1979), 'L'imparfait en français', in *Linguistische Berichte* 69, 1 - 23.
- Evseev, Ivan (1974), *Semantica verbului*, Timișoara, Facla.
- Fillmore, Charles (1968), 'The Case for Case' in Emmon Bach / Robert T. Harms (éds.) *Universals in Linguistic Theory*, New York, Holt, Rinehart & Winson.
- Fillmore, Charles (1971), 'Some Problems for Case Grammar', in R. J. O'Brien (ed.) *Report of the 22nd Annual Round Table Meeting on Linguistics and Language Studies*, Washington, Georgetown University Press, 33-56.
- Gosselin, Laurent (1996), *Sémantique de la temporalité en français*, Louvain-la-Neuve, Duculot.
- Gosselin, Laurent (1999), 'La cohérence temporelle: contraintes linguistique et pragmatique-référentielles', in *Travaux de linguistique* 39, 11 - 36.
- Guillaume, Gustave (1965), *Temps et verbe*, Paris, Champion.
- Houweling, F (1986), 'Deictic and Anaphoric Tense Morphemes', in V. Lo Cascio / Co Vet (éds) *Temporal Structure in Sentence and Discourse*, Dordrecht, Foris, 161 - 191.
- Janssen, Theo (1996), 'Deictic and anaphoric referencing tenses', in W. De Mulder et al. (éds.), 79 - 107.
- Kamp, Hans/ Uwe Reyle (1993), *From Discourse to Logic*, Dordrecht, Kluwer.
- Kleiber, Georges (2001), *L'anaphore associative*, Paris, Presses Universitaires de France.

- Kleiber, Georges (2003), 'Entre les deux mon cœur balance ou L'imparfait entre aspect et anaphore', in *Langue française* 138: 1, 8-19.
- Kleiber, Georges / Anne-Marie Berthonneau (1993), 'Pour une nouvelle approche de l'imparfait: un temps anaphorique méronimique', in *Langages*, 27: 112, 55-73.
- Manea, Dana (2008a), 'Timpul', în *Gramatica Limbii Române*, tiraj nou revăzut, Vol. 1, București, Editura Academiei Române, 394-448.
- Manea, Dana (2008b) 'Categoria aspectului' in *Gramatica Limbii Române*, tiraj nou revăzut, Vol. 1, București, Editura Academiei Române, 449-467.
- Moens, Marc / Mark Steedman (1988), 'Temporal Ontology and Temporal Reference', in *Computational Linguistics*, 14/2, June, 15-28; <http://www.aclweb.org/anthology/J88-2003>
- Moeschler, Jacques (2002a), 'Connecteurs, encodage conceptuel et encodage procédural', in *Cahiers de linguistique française* 24, 265 - 292.
- Molendijk, Arie (1996), 'Anaphore et imparfait : la référence globale à des situations présupposées ou impliquées', in W. De Mulder *et al.* (éds.), 108 - 123.
- Nølke, Henning / Michel Olsen (2003) 'Le passé simple subjectivisé' in *Langue française*, 138: 1, 75 - 85.
- Pană Dindelegan, Gabriela (2008), Verbul: prezentare generală, in *Gramatica Limbii Române* tiraj nou revăzut, București, Editura Academiei Române, Vol 1, 323 - 332.
- Partee, Barbara Hall (1973), 'Some Structural Analogies Between Tenses and Pronouns in English', in *The Journal of Philosophy* 70, 601-609.
- Partee, Barbara Hall (1984), 'Nominal and Temporal Anaphora' in *Linguistics and Philosophy* 7, 243 - 286.
- Riegel, Martin/ Jean-Christophe Pellat/ René Rioul (¹1994, ⁴2009), *Grammaire Méthodique du Français*, Paris, Presses Universitaires de France ; quatrième édition revue et augmentée 2009.
- Saussure, Louis de (2003), *Pragmatique cognitive du temps*, Bruxelles, de Boeck.
- Saussure, Louis de (2005), 'Pragmatique procédurale et discours' in *Revue de sémantique et Pragmatique*, 17, 101-125; <http://www3.unine.ch/repository/default/content/sites/louis.desaussure/files/shared/documents/publications/SaussureRSP.pdf>
- Smith, Carlota (1991), *The Parameter of Aspect*, Dordrecht, Kluwer.
- Smith, Neil (1993), 'Observations sur la pragmatique des temps', in *Langages* 27: 112, 26 - 38.
- Sperber, Dan/ Deirdre Wilson (1986), *Relevance: Communication and Cognition*, Oxford: Blackwell, varianta în limba franceză, *La Pertinence. Communication et Cognition*, Paris, Minuit, 1989.
- Tasmowski-De Ryck, Liliane (1985), 'L'imparfait avec et sans rupture' in *Langue française* 67, 59 - 77.
- Tversky, Barbara / Holly Taylor / Sent Mainwaring (1997), 'Langage et perspective spatiale', in Michael Denis (éd.) *Langage et cognition spatiale*, 25- 49. Paris, Masson.
- Vendler, Zeno (1967) *Linguistics in Philosophy*, Cornell University Press, Ithaca.
- Vetters, Carl (1993), 'Temps et deixis', in Carl Vetters (ed.), *Le temps, de la phrase au texte*, Lille, Presses Universitaires de Lille, 85-115.
- Wilmet, Marc (1970), *Le système de l'indicatif en moyen français: étude des tiroirs de l'indicatif dans les farces, sotties et moralités françaises des Xve et XVIe siècles*, Genève, Droz.